

Š T Ú D I E

FIDELITAS AKO ZÁKLAD VZŤAHU KRÁĽA A ŠĽACHTY V 13. STOROČÍ

Vernosť a mocenské väzby na dvore Bela IV.¹

TOMÁŠ H O M O Ľ A

HOMOĽA, Tomáš. *Fidelitas as the Basis of the Relationship between the King and the Nobility in the 13th Century: Loyalty and Power Relations at the Court of Bela IV.* *Historický časopis*, 2026, 74, 1, pp. 3-36, Bratislava. The study focuses on a specific group of secular and ecclesiastical dignitaries whom the monarch referred to as *fideles nostri* and rewarded for their demonstrated – mostly military – services in the 1230s – 1260s. I focus on how the loyalty (*fidelitas*) of King Béla IV's supporters was represented, particularly in royal donation charters, which include *arengae* and *narrationes* that are the main sources of information on this topic. In these charters, the term *fidelitas* plays a central role, demonstrating the mutual relationship between the monarch and other actors of the time. Loyalty to the king was primarily demonstrated through military service and heroism in battle, but loyalty shown through diplomatic or judicial activities, or the settlement of territories, was also rewarded. Descriptions of the deeds of the king's supporters reflect contemporary ideals of chivalric culture, especially emphasizing loyalty and bravery. Through proven loyalty, an image of the ideal or exemplary faithful servant of the king was constructed. The above mentioned examples show the close link between loyalty and disloyalty, a loyal nobleman expressed his *fidelitas* by, for example, fighting against or judging those who had "fallen into disloyalty." During dynastic conflicts, it was not uncommon for a faithful servant of Béla IV to be seen as the arch enemy or traitor to the younger king, Stephen. Demonstrated loyalty to the king and the virtues of the nobles served as justification for acquiring property or holding various positions at court or in the administration of the kingdom.

Key words: *Fidelitas*. Loyalty. Medieval Kingdom of Hungary. Nobility. Kingship.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2026.74.1.1>

---

1 Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu APVV-21-0371: *Lesk a pád šľachty. Stratégie šľachtickej reprezentácie v dejinách Slovenska* a v rámci projektu VEGA 2/0095/25: *Nová monarchia. Spoločnosť v neskorom stredoveku.*

Vernosť v stredoveku bola dôležitou súčasťou správne fungujúcich sociálnych aj mocenských vzťahov. Jej podstatou bol recipročný záväzok medzi dvomi osobami, ktorý mohol významne vplyvať aj na tretie osoby. Hlavným predpokladom pre vernosť či lojalnosť bolo, aby členovia skupiny podporovali spoločný, vyšší cieľ a zotrúvali navzájom viazaní vzájomnou pomocou a podporou.² Pre stredovekú spoločnosť mala vernosť (*fidelitas*) kľúčový význam. Bola vnímaná ako etická hodnota alebo pravidlo správania, ktorej hlavným ideovým obsahom bola lojalita a ochota slúžiť.³ Tvorila základné východisko pre lénny systém, ktorý bol postavený na vzťahoch osobnej závislosti voči seniorovi.⁴ Tieto „nové“ mocenské vzťahy slúžili ako náhrada alebo doplnok rodovej súdržnosti, ktorá postupne strácala svoj pôvodný význam.⁵ Vazal voči pánovi a pán voči vazalovi boli – slovami Marca Blocha – niečo ako „vedľajší príbuzní podobajúci sa pokrvným príbuzným svojimi povinnosťami aj právami“.⁶ Osobné väzby formovali akúkoľvek oblasť stredovekého života. Nemecký historik Gerd Althoff tvrdí, že všetko od „mentality stredovekého jednotlivca“ až po „činnosť tzv. štátu“ bolo formované osobnými väzbami. V silne hierarchizovanej spoločnosti bol človek súčasťou rozličných komunit a sociálnych sietí, ktoré vytvárali členovia jeho rodu.⁷

Vernosť (*fidelitas*) u vyššie postavených spoločenských skupín (šľachta, preláti, klerici) bola ústredným prvkom v systéme hodnôt a kľúčovým pojmom stredovekej ideológie. Vtedajšia societa bola postavená na princípe vernosti – Bohu, kráľovi, korune či svojmu pánovi.⁸ V stredovekej spoločnosti sa vernosť prejavovala v recipročnom záväzku medzi – v tomto prípade – hierarchicky nerovnými osobami: kráľom a vazalom či služobníkom. Aj najmocnejší panovník bol späť

-
- 2 A to aj v prípade, keď jedna osoba úplne nezdiera všetky postulované hodnoty alebo prejavy druhej osoby. ZERMATTEN a SONNTAG. Loyalty in the Middle Ages: Introductory Remarks on a Cross-Social Value. In ZERMATTEN a SONNTAG, eds. *Loyalty in the Middle Ages*. Turnhout 2015, s. XI.
  - 3 RAZIM. Věrnost v Kosmově kronice. In *Forum Historiae*, 2019, roč. 13, č. 2, s. 20.
  - 4 K problematike vazalstva pozri napr. REYNOLDS. *Fiefs and Vassals: The Medieval Evidence Reinterpreted*. Oxford 2001, s. 17-47. Pre uhorské prostredie pozri aj THOROCZKAY. The Appearance of “Feudalism” and “Feudal” Forms of Property in Medieval Hungary. In *Historical Studies Central Europe*, 2021, roč. 1, č. 1, s. 28-43.
  - 5 K budovaniu osobných väzieb v stredovekej spoločnosti pozri ALTHOFF. Establishing bonds: Fiefs, Homage, and other means to create trust. In BAGGE; GELTING a LINDKVIST, eds. *Feudalism: New Landscapes of Debate*. Turnhout 2011, s. 101-114.
  - 6 BLOCH. *Feudální společnost*. Praha 2010, s. 238.
  - 7 ALTHOFF. *Family, Friends and Followers: Political and Social Bonds in Early Medieval Europe*. Cambridge 2004, s. 2.
  - 8 DVOŘÁKOVÁ. *Rytier a jeho král : Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský*. Budmerice 2003, s. 107; KURCZ. *Lovagi kultúra Magyarországon a 13.–14. században*. Budapest 1988, s. 184.

so svojimi lojálnymi šľachticmi či služobníkmi, ktorým na oplátku musel zabezpečiť obživu, ošatenie a výzbroj či prinajmenšom ochranu.⁹ Kráľov sprievod vychádzal zo staršieho konceptu bojovníckych družín, ktoré sa okolo panovníka formovali v počiatkoch vzniku stredovekých kráľovstiev. Členovia družiny mali k panovníkovi osobný vzťah, boli mu zaviazaní vernosťou a vojenskou službou.¹⁰ Vazalská väzba bola charakteristická prísahou, ktorej základom bol sľub vernosti.¹¹ Osobné puto prísaznej viery (*fides*) medzi vládcom a „podriadeným“ udržiavalo kráľovstvá pohromade a prispievalo k ich upevňovaniu.¹² Pre príslušníkov vládnuccich/privilegovaných/šľachtických vrstiev bola feudálna väzba s panovníkom dôležitým vzťahom, ktorý potrebovali udržiavať počas účasti na mocenskom a politickom živote v kráľovstve.¹³ Pre výkon panovníckej moci teda bola lojalita kľúčovým predpokladom na jej presadzovanie.¹⁴ Kráľ preto potreboval disponovať sebe naklonenými osobami, na ktoré sa mohol spoľahnúť. Z lojálnosti k panovníkovi vyplývala aj rytierska česť – bojové družiny spájala úcta k danému slovu, vernosti k pokrvným a priateľským zväzkom. Neskôr sa k týmto cnostiam pridali ešte chrabrosť, štedrosť a zdvorilosť (kurtoázia), teda počestný spôsob správania sa k dámam.¹⁵

Vernosť bola základom obojstranne výhodného vzťahu kráľ – šľachtic. Panovník sa mohol v každom ohľade spoľahnúť na svojich verných a ľudia, ktorí

-
- 9 REHBERG. Reziprozität und institutionelle Risikoverminderung: Soziologische Anmerkungen zur „Loyalität“. In ZERMATTEN a SONNTAG, eds. *Loyalty in the Middle Ages*, s. 427.
  - 10 BÓNIS. *Hűbériség és rendiség a középkori Magyar jogban*. Kolozsvár 1948, s. 85; GRAUS. Rané stredoveké družiny a jejich význam při vzniku států ve střední Evropě. In *Československý časopis historický*, 1965, roč. 13, č. 1, s. 1-18; POPA-GORJANU. The rise of the early medieval aristocracy. In CURTA, ed. *The Routledge handbook of East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 500–1300*. London; New York 2022, s. 155-158.
  - 11 ALTHOFF, *Family, Friends*, s. 105.
  - 12 Joseph Canning to ilustruje na príklade Karola Veľkého, ktorý požadoval prísahu od všetkých slobodných mužov na svojich panstvách, avšak predovšetkým od magnátov, cirkevných aj svetských. Bolo to životne dôležité pre monarchiu, ktorej existencia závisela od ich spolupráce. CANNING. *A History of Medieval Political Thought 300–1450*. London; New York 2003, s. 59-60.
  - 13 Prostredníctvom takejto osobnej väzby mohli šľachtici priamo vplývať na rozhodovanie panovníka. ALTHOFF, *Establishing Bonds*, s. 114. Myšlienka, že panovník konzultuje svoje najdôležitejšie rozhodnutia s členmi svetskej a cirkevnej elity, bola bežnou súčasťou stredovekej predstavy o ideálnom panovníkovi. MACHALSKI. (Un)faithful Subjects of (Un)faithful Rulers: Loyalty in the Earliest Central European Chronicles. In *Historical Studies Central Europe*, 2021, roč. 1, č. 1, s. 50.
  - 14 Nemecký historik Hans-Joachim Schmidt poukazuje na to, že výkon panovníckej moci bol pri vynucovaní lojality spojený s krutosťou a terorom. SCHMIDT, Hans-Joachim. Schreckensherrschaft: Urteile und Bewertungen von der späten Antike bis zum hohen Mittelalter. In ZERMATTEN a SONNTAG, eds. *Loyalty in the Middle Ages*. Turnhout 2015, s. 112.
  - 15 DUBY. *Neděle u Bouvines*. Praha 1997, s. 119.

ho obklopovali za svoje služby získavali rôzne benefity, predovšetkým to boli majetky, správne a dvorské funkcie.¹⁶ V teoretickom ponímaní všetci šľachtici kráľovstva tvorili členov kráľovskej rodiny (*domus/familia*). Puto medzi panovníkom a šľachticom sa považovalo za osobné a bezprostredné, a preto sa vymykal formálnej špecifikácii. Napriek tomu bolo členstvo šľachtica v kráľovskej rodine „symbolické“, pretože vzťah k panovníkovi neexistoval ako živá vec, ale ako právny princíp.¹⁷ V uhorskom prostredí sa s vernosťou úzko spájal inštitút familiarity (*familiaritas*), charakteristický prvok uhorskej šľachtickej spoločnosti označujúci vzťah medzi pánom a poddaným, ktorý sa prejavoval v podobe vernosti, služieb, odmien a vzájomných povinností.¹⁸ Moc panovníka bola závislá od vernosti jeho „bojovníkov“, ako aj od cirkevných a duchovných elít, ktoré sa združovali na kráľovskom dvore.¹⁹ Z porušenia vernosti vyplývala aj nevernosť a podľa viacerých historikov bol práve konflikt lojality s nelojalnosťou vlastný feudálnemu systému, pričom argumentujú viacnásobnými vazalskými vzťahmi, ktoré sa navzájom nevyhnutne dostávali do sporu.²⁰ Kresťanský panovník mohol nevernosť svojich ľudí odpustiť a prijať ich späť do svojej priazne. Bežnou súčasťou politického a mocenského života bolo totiž aj udelenie milosti po zrade, ktoré bolo spojené s verejným zmierením kráľa s „previnilcami“.²¹ V období pa-

-
- 16 Ide o princíp vzájomného dávania a prijímania – *do ut des*, ktorý vychádza z princípov rímskeho práva. ALTHOFF, *Establishing bonds*, s. 102. Pozemkové donácie v Uhorsku, ktoré králi udeľovali svojim obľúbencom, boli odmenou za už vykonané služby. Dedičné donácie neboli podmienené žiadnymi povinnosťami poskytovania vojenskej služby. POPA-GORJANU, *The rise of the early medieval aristocracy*, s. 160; BAK, *Feudalism in Hungary? In BAGGE; GELTING a LINDKVIST, eds. Feudalism: New Landscapes of Debate*, s. 206. Uhorských šľachticov neviazali ku kráľovi vazalské väzby, ale vernosť, ktorú jej členovia preukazovali veliteľovi ozbrojenej družiny. FÜGEDI, *The Aristocracy of medieval Hungary*. In BAK, ed. *Kings, Bishops, nobles and burghers in medieval Hungary*. London 1986, s.7-8.
- 17 RADY, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*. New York 2000, s. 126-127. Pozri aj BÓNIS, *Hűbériség és rendiség*, s. 80-81.
- 18 Familiarita sa začala rozvíjať v druhej polovici 13. storočia. RADY, *Nobility, Land and Service*, s. 110-111. Pozri aj SZEKFÜ, *Die Servienten und Familiaren im ungarischen Mittelalter*. In *Ungarische Rundschau*, 1913, roč. 2, č. 3, s. 529-531; FÜGEDI, *Some Characteristics of the Medieval Hungarian Noble Family*. In *Journal of Family History*, 1982, roč. 7, č. 1, s. 34-36.
- 19 HERUCOVÁ a HUDÁČEK, *Verní a neverní kráľovi*. In *Forum Historiae*, 2019, roč. 13, č. 2, s. 4-5.
- 20 BÓNIS, *Hűbériség és rendiség*, s. 154; SPIESS, *Loyalität und Illoyalität an spätmittelalterlichen Fürstenhöfen im Reich*. In ZERMATTEN a SONNTAG, eds. *Loyalty in the Middle Ages*, s. 185. Jakub Razim poukazuje na príklad z *Kozmovej kroniky*: „*Kosmas moralizuje, aniž by prozrazoval, jak by se podle jeho názoru dalo překonat dilema, kdy věrnost jednomu Přemyslovi zkrátka musela mít za následek ‚nevěrnost‘ jinému, úspěšnějšímu kandidátu na pražský stolec.*“ RAZIM, *Věrnost v Kosmově kronice*, s. 35.
- 21 HERUCOVÁ a HUDÁČEK, *Verní a neverní*, s. 3; VÁCZY, *A szimbolikus államszemlélet*

novania arpádovskej dynastie v Uhorsku pravidelne dochádzalo k nástupníckym sporom medzi jednotlivými vetvami rodu. Nebolo ničím neobvyklým, že prišlo ku konfliktom medzi panovníkom a jeho synom, prípadne iným členom vládnucej dynastie.²²

Ústrednou myšlienkou stredovekej monarchie bol božský pôvod kráľovskej moci – vzťah kráľa s tými, ktorým vládol, sa zakladal na *fides* v zmysle náboženskej viery. Ako svetský monarcha však mal panovník so svojimi *fideles* vzťah *fides* v zmysle vzájomnej vernosti (dôvery), ktorá bola užitočná pre obe strany. Vyžadovaná vernosť nebola síce hlavným zdrojom jeho kráľovského postavenia, ale upevňovala jeho faktickú moc.²³ V ranostredovekých monarchiách si nástupníctvo monopolizovali vládnuce dynastie. Pre *fideles* kráľovskej rodiny hralo dôležitú rolu, kto bude vládnuť, pretože od toho závisel aj ich kariérny postup a spoločenské postavenie v mocenskej hierarchii.²⁴

Podoby vernosti v stredovekom Uhorsku

Od *fideles* sa očakávalo, že budú obhajovať záujmy panovníka, pričom aj v uhorskom prostredí kronikári pravidelne zdôrazňovali význam lojálnosti k arpádovským kráľom. Napríklad v uhorskej kronikárskej kompozícii sa vernosť spomína najčastejšie v situáciách, ktoré sa týkajú sporov v rámci vládnucej dynastie. Počas konfliktu kráľa Petra so synmi Vazula (Ondrejom, Belom a Leventem) sa uvádza „čistá vernosť“ (*intemeratam fidelitatem*) uhorských veľmožov, ktorú zachovávali týmto potomkom „svätého kráľa Štefana“ proti „tyranii“ kráľa Petra.²⁵ Podobne postupuje kronikárska kompozícia aj pri konflikte kráľa Šalamúna s kniežaťom Gejzom (neskorším panovníkom Gejzom I.). Opisuje napríklad si-

---

kora Magyarországon. In *Minerva*, 1932, roč. 11, č. 5-7, s. 141.

22 Ako príklad možno uviesť spor Ondreja I. a jeho brata Bela alebo Šalamúna a jeho bratrancev Gejzu a Ladislava, prípadne konflikt kráľa Kolomana s bratom Álmošom. Pozri napr. BAGI. The Dynastic Conflicts of the Eleventh Century in the Illuminated Chronicle. In BAK a VESZPRÉMY, eds. *Studies on the Illuminated Chronicle*. Budapest 2018, s. 139-158; KOSZTOLNYIK. Dynastic Intrigues and Domestic Realities during the Reigns of Andrew I and Béla I. In *Hungarian Studies Review*, 2001, roč. 28, č. 1-2, s. 93-108. Ku konfliktu Bela IV. so synom Štefanom pozri ZSOLDOS. *Családi ügy: IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években*. Budapest 2007.

23 „Teokraticko-šľachtický/svetský“ model kráľovskej moci, ktorý bol jasne viditeľný v Západofranskej ríši v 9. storočí, bol charakteristickou formou monarchickej svetskej vlády v západnej a strednej Európe v stredoveku. CANNING, *A History of Medieval Political Thought*, s. 64. K problematike panovníckej moci pozri aj ZUPKA. Rex eris, si recte facias: si non facias, non eris. Panovnícka moc a jej reprezentácia v stredovekej strednej Európe (10. – 13. storočie). In *Forum Historiae*, 2014, roč. 8, č. 2, s. 202-226.

24 BAGI, The Dynastic Conflicts, s. 144-145.

25 BAK a VESZPRÉMY, ed. a trans. *Chronica de gestis Hungarorum e codice picto saec. XIV*. Budapest; New York 2018, s. 152 (kapitola 81).

tuáciu, keď knieža Gejza horko zaplakal po strate „svojich dobrých a verných“ mužov (*bonos et fideles suos amisisset*), pričom sa sťažoval na zradcov (*de traditoribus conquerebatur*).²⁶ Autori kroniky cielene zdôrazňovali kontrast vernosti s nevernosťou stúpcov jednotlivých členov arpádovskej dynastie. Kľúčovým prvkom vzťahu dvorských hodnostárov ku kráľom a kniežatám boli prejavy ich (ne)lojálnosti v špecifických situáciách, z ktorých potom vyplývali konkrétne pozitívne alebo negatívne dôsledky.

Úlohou panovníkových ľudí bolo verne slúžiť kráľovi a kráľovstvu, za čo sa od vládcu očakávala primeraná odmena. Pre *fideles* bolo cieľom získať kráľovu priazeň (*gratia regis*), pretože slúžila ako dôkaz ich oddanosti, ktorú preukazovali zbieraním rozličných zásluh.²⁷ Vzťah kráľa voči svojim *fideles* dobre vystihuje veta kráľa Ondreja II. v arenge listiny z roku 1214, že štedrosť je najvýznamnejšia kráľovská cnosť, ktorou má panovník odmeňovať verné služby svojich podporovateľov.²⁸ Podobne aj v dekréte pre nižšiu šľachtu z roku 1267 (ktorý vychádzal z ustanovenia Zlatej buly z roku 1222) kráľ Belo IV. spolu s kráľovičom Štefanom a vojvodom Belom ustanovujú, že od šľachticov (*servientes regales*) sa za zachovanie ich privilégií očakáva vernejšie a zanietenejšie slúženie panovníkovi a uhorskej korune.²⁹ Povinnosti uhorských kráľov smerom k ich verným názorne ilustruje *Kniha mravných ponaučení pre Imricha*, syna Štefana I., spísaná v prvej polovici 11. storočia. V štvrtej kapitole o úcte panovníka k veľmožom a slobodným bojovníkom (*do honore principum et militum*) sa píše, že ozdobou vlády je vernosť (*fidelitas*), spoločne s odvahou (*fortitudo*), bystrosťou (*agilitas*), láskavosťou (*comitas*) a spoľahlivosťou (*confidentia*) veľmožov, co-

26 BAK a VESZPRÉMY, *Chronica de gestis Hungarorum*, s. 218 (kapitola 117).

27 VÁCZY, A szimbolikus államszéletet, s. 128-129.

28 SZOVÁK. The Image of the Ideal King in Twelfth-Century Hungary. In BAK a VESZPRÉMY, eds. *Studies on the Illuminated Chronicle*. Budapest 2018, s. 161. Podľa Ágnes Kurcz sa štedrosť vyvíjala spoločne s vernosťou. Vo vzťahu medzi družinou a pánom je *largitas* vlastne odpoveďou alebo výzvou na *fidelitas*. KURCZ, *Lovagi kultúra*, s. 168.

29 „...prišli k nám šľachtici Uhorského kráľovstva, ktorí sa volajú kráľovskí služobníci (a) pokorne a ponížene od nás žiadali, aby sme ich v slobodách, ustanovených a daných svätým kráľom Štefanom ráčili zachovať, aby oni tým vernejšie a zanietenejšie mohli slúžiť nám a Korune, čím milostivejšími slobodami ich zabezpečíme.“ BAK; BÓNIS a SWEENEY, eds. *The Laws of the medieval kingdom of Hungary / Decreta regni mediaevalis Hungariae I, 1000–1526*. Iddylwild 1999, s. 40. Slovenský preklad: MARSINA, ed. *V kráľovstve svätého Štefana: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov III*. Bratislava 2003, s. 218, č. 107. Takisto v Zlatej bule Ondreja II. z roku 1222 je formulovaná výzva, aby šľachtici zostávali verní uhorskému panovníkovi a nezapreli svoje záväzky k uhorskej korune. MARSINA, ed. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I* (ďalej CDS I). Bratislava 1971, s. 201, č. 270. K Zlatej bule z roku 1267 pozri aj ZSOLDOS. Az 1267. évi dekrétum és politikatörténeti háttere. (IV. Béla és István ifjabb király viszályának utolsó fejezete). In *Századok*, 2007, roč. 141, č. 4, s. 803-842..

mites a slobodných bojovníkov. Oni sú totiž slovami autora „*baštou kráľovstva, ochrancami slabých, podmaňovateľmi protivníkov a zvelaďovateľmi územi*“.³⁰ Autor ponaučení odporúča kráľovičovi Imrichovi, aby sa títo ľudia stali jeho „otcami a bratmi“. Nabáda ho pritom, aby vládol „v pokore a miernosti“, vtedy ho vraj budú milovať a nazývať kráľom. Apeluje tiež na Imricha, aby svojim verným prejavoval náklonnosť, vďaka ktorej budú rešpektovať jeho panovnícku dôstojnosť a kráľovstvo bude žiť v pokoji.³¹ V podobnom duchu autor ponaučení v tretej kapitole vyzýva Imricha, aby rešpektoval a mal v úcte biskupov, vďaka ktorým sa potom nebude musieť báť žiadneho protivníka.³² Dôležité je, že sám autor ponaučení kladie vernosť na prvé miesto spomedzi charakterových črt, lojálnosť si však podľa neho musí panovník získať prejavom náklonnosti k svojim ľuďom. V tomto prípade sa odzrkadľuje reciprocita vzťahu panovník – vazal, keď lojalitu a verné služby šľachticov či duchovných si musí kráľ získať uváženu a úctivou politikou. V prípade, že sa panovník nebude správať náležite, môže prísť o lojálnosť svojich ľudí, ktorí už nebudú ochotní brániť svojho kráľa.³³

Nevyhnutnosť odmeňovania vernej služby a naliehavosť ocenenia zásluh, ktoré patria k atribútom kráľovskej milosti a spravodlivosti, sa v najrozmanitejších podobách vyskytujú predovšetkým v arengách uhorských kráľovských listín.³⁴ Vernosť patrila k najdôležitejším charakteristikám osobnosti, ktorá nielenže prevyšovala politické cnosti, ale stávala sa prvou zo všetkých cností.³⁵ Arengy, ktoré konfrontovali vernosť a nevernosť, plnili v listinách spísaných

---

30 BALOGH, Libellus de institutione morum. In SZENTPÉTERY, ed. *Scriptores rerum Hungaricarum II*. Budapest 1938, s. 623. Slovenský preklad: MARSINA, ed. *Legendy stredovekého Slovenska: Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 28-29. K tomu podrobne SZÚCS. King Stephens Exhortations and his State. In *The New Hungarian Quarterly*, 1988, roč. 29, č. 112, s. 89-97.

31 BALOGH, Libellus, s. 623-624; MARSINA, *Legendy*, s. 29. K tomu pozri aj HERUCOVÁ a HUDÁČEK, Verní a neverní, s. 10-11; POPA-GORJANU. Changing Elites in Medieval Central Europe. In ZEČEVIĆ a ZIEMANN, eds. *Oxford Handbook of Medieval Central Europe*. New York 2022, s. 178. K termínu *milites* v *Knihe mravných ponaučení* pozri ONDREJKA. Milites in the Kingdom of Hungary Society from 11th and 12th Century Sources. In *Forum Historiae*, 2024, roč. 18, č. 1, s. 34-35.

32 BALOGH, Libellus, s. 622-623; MARSINA, *Legendy*, s. 28.

33 HERUCOVÁ a HUDÁČEK, Verní a neverní, s. 11.

34 MARSINA. Die Arengen in ungarischen Urkunden bis zum J. 1235. In DUŠKOVÁ, ed. *Folia diplomatica I*. Brno 1971, s. 217. K arengám všeobecne pozri FICHTENAU. *Arenga: Spätantike und Mittelalter im Spiegel von Urkundenformeln*. Graz; Köln 1957.

35 Konštatovanie z donačnej listiny pre Dionýza z rodu Türje: „*Kedže moc všetkých kráľov a kráľovstiev sa zakladá len na samej vernosti ich (poddaných) a keďže tá vernosť prevyšuje iné občianske cnosti...*“ MARSINA, ed. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II* (ďalej CDSI II). Bratislava 1987, s. 3, č. 1; MARSINA, *V kráľovstve sv. Štefana*, s. 125, č. 51.

v kráľovskej kancelárii dôležitú úlohu v chode mocenského zápasu v kráľovstve. Donačná politika Bela IV. súvisela aj s osobitným druhom darovacieho aktu, ktorý bol založený na myšlienkach *fidelitas* a *do ut des*. Belo IV. sa tiež usiloval vytvoriť skupinu verných bojovníkov (stredná a nižšia šľachta), ktorá by mu pomohla vojensky odvrátiť prípadnú ďalšiu mongolskú hrozbu.³⁶

Kto teda boli títo verní služobníci uhorských kráľov? Ako vyzeral vzťah panovníka s jeho *fideles*? Akým spôsobom fungovali na kráľovskom dvore a aké úlohy zohrávali pri výkone panovníckej moci verní ľudia Bela IV.? V tejto štúdii sa venujem špecifickému okruhu hodnostárov, ktorých panovník nazýval *fideles nostri* a odmeňoval ich za preukázané, väčšinou vojenské služby. Zameriavam sa na to, ako sa vernosť (*fidelitas*) podporovateľov kráľa prezentovala predovšetkým v donačných listinách, ktorých arengy a narácie sú hlavným zdrojom informácií k tejto téme.³⁷ Neusilujem sa vytvoriť podrobné biografie kráľových *fideles*, ale na konkrétnych príkladoch niekoľkých uhorských hodnostárov dokumentujem a analyzujem kontext používania termínov *fidelitas* či *fidelis* v 30. – 60. rokoch 13. storočia.

Kráľovskí *fideles*

Akým spôsobom fungoval vzťah panovníka a jeho verného služobníka je možné demonštrovať na príklade jedného z najvýznamnejších podporovateľov Bela IV. **Dionýza** z rodu Túrje. Kľúčové sú pritom najmä informácie z donačných listín z rokov 1235 a 1244.³⁸ Dionýzove výnimočné postavenie na kráľovskom dvore dokumentuje už prvá z nich, ktorá bola spísaná v roku nástupu Bela IV. na uhorský trón v roku 1235.³⁹ Nový uhorský panovník píše o Dionýzovi ako

36 KURCZ. Arenga und narratio ungarischer Urkunden des 13. Jahrhunderts. In *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 1962, roč.70, č. 1-2, s. 339-340. K donačnej politike Bela IV. a revíziám donácií Ondreja II., takisto k budovaniu obrany pred ďalším možným mongolským vpádom pozri RÁKOS. IV. Béla birtokrestaurációs politikája. In *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae, Acta Historica*, 1974, roč. 47, s. 3-31. K zmenám v uhorskej spoločnosti 13. storočia aj vrátane majetkov a výstavby hradov i familiarite ako o osobitnej forme feudálnej spoločnosti pozri KRISTÓ. Modellváltás a 13. században. In *Századok*, 2001, roč. 135, č. 2, s. 473-487.

37 Narácie listín ovplyvnili aj neskoršiu dvorskú uhorskú kronikársku spisbu, pre ktorú slúžili ako zdroj informácií. VESZPRÉMY. *History Writing and Historians in Hungary of the Árpáds (11th–mid13th centuries)*. Budapest 2024, s. 26-28.

38 CDSI II, s. 3-5, č. 1; MARSINA, *V kráľovstve svätého Štefana*, s. 125-128, č. 51; SMIČIKLAS, ed. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmacie et Slavoniae, volumen IV* (ďalej CDCr). Zagreb 1906, s. 230, č. 205.

39 CDSI II, s. 3-5, č. 1. Slovenský preklad pozri MARSINA, *V kráľovstve svätého Štefana*, s. 125-128, č. 51. Datovanie listiny je nejednotné, pretože sa v nej nezhoduje rok kresťanskej éry s rokom panovania Bela IV. Je možné, že rozhodnutie o donácii bolo síce urobené už

o obľúbenom a vernom (*dilectus et fidelis noster*), pričom odkazuje na spoločne strávenú mladosť, dôverné priateľstvo a príjemnú spoločnosť (*grata familiaritate et societate iocunda*). Panovník považoval za vhodné odmeniť verné služby Dionýza, pretože „v kráľovstve aj mimo kráľovstva nás ustavične nasledoval“.⁴⁰ Konkrétne činy tohto uhorského hodnostára aj následne vymenúva a začína zmienkou o spoločnom pobyte u Belovho strýka kaločského arcibiskupa a neskoršieho akvilejského patriarchu Bertolda z rodu Andechs-Meranovcov.⁴¹ Po uplynutí chlapčenských rokov Dionýz zotrval v službách v tom čase mladšieho uhorského kráľa, ktorý v spomenutej listine opäť zdôraznil jeho neutíchajúcu vernosť: „Rozmnožujúc cnosť cnosťami zotrval mužne v pôvodnej vernosti ako nehybný stĺp.“⁴² Zúčastnil sa vojenského ťaženia do Bulharska,⁴³ kde sa významen pri obliehaní hradu Vidin.⁴⁴ V tomto strete sa mu podarilo protiútokom zatlačiť útočiacich vojakov späť do hradu bez strát na strane Uhrov. Text listiny pokračuje v podobnom duchu aj ďalej a vyzdvihuje Dionýzovu odvahu počas uhorských výprav do Haličského a Vladimírskoho kniežatstva. Napríklad pri strážení tábora pod hradom Halič mal oštepom zabiť nepriateľského vojaka vychádzajúceho zo spomínaného hradu. Kráľ ďalej vymenúva jeho rozličné činy v Haličskom a Vladimírskom kniežatstve, ktorých cieľom bolo demonštrovať

---

v roku 1235, avšak listina bola vyhotovená asi až v druhom či treťom roku vlády Bela IV. MARSINA, *V kráľovstve svätého Štefana*, s. 125.

40 CDSI II, s. 3, č. 1.

41 Nepochybne ide o odkaz na obdobie, keď bol kráľ Ondrej II. na križiackej výprave v roku 1217 – 1218. V tom čase Ondrej II. zveril Bertholdovi do opatery syna Bela. KISS, Meránia és Aquileia között – Berthold kalocsai érsek pályafutásának egyházkormányzati tanulságai. In MAJOROSSY, ed. *Egy történelmi gyilkosság margójára. Merániai Gertrúd emlékezete, 1213–2013*. Szentendre 2014, s. 88. Berthold mal v tom čase poslať Bela do Steinu, rezidencie Andech-Meranovcov v Korutánsku. KOSZTOLNYIK. *Hungary in the Thirteenth Century*. New York 1996, s. 62. Berthold býva označovaný aj za vychovávateľa Bela IV. KOSZTA. Berthold Kalocsai érsek. In KRISTÓ; ENGEL a MAKK, eds. *Korai magyar történelmi lexikon (9-14. század)*. Budapest 1994, s. 99.

42 CDSI II, s. 3, č. 1.

43 Mohlo by ísť o výpravu do Bulharska v roku 1232, keď sa Uhrom podarilo dobyť Belehrad a Braničevo a obsadiť región okolo dnešného mesta Turnu Severin, z ktorého bol vytvorený tzv. severínsky banát. FINE. *The late medieval Balkans*. Ann Arbor 1996, s. 129. Senga Toru datuje bulharskú výpravu do roku 1228, pritom konfrontuje frekventovanú tézu o výpravách v rokoch 1232 a 1233. Bulharské ťaženie považuje za samostatnú akciu Bela IV., bez mandátu jeho otca. Výpravy, ktorých sa zúčastnil Dionýz datuje do rokov 1228, 1230, 1231 a 1232. SENGA. Béla királyfi bolgár, halicsi és osztrák hadjárataihoz. In *Századok*, 1988, roč. 122, č. 1-2, s. 42-44.

44 Spomínaný je ako hrad Budung (lat.), Vidin Uhri neúspešne obliehali v roku 1232. FINE, *The late medieval Balkans*, s. 129; HERUCOVÁ. *Palatini arpádovských kráľov*. Bratislava 2020, s. 119-120.

Dionýzovu statočnosť. Zmieňované sú ďalšie zásluhy vo vojenských stretoch, pri zajišťovaní nepriateľov či počas dobýjania hradov, pri ktorých tiež „preukazoval statočné činy nad ostatných“.⁴⁵ Uhorský šľachtic je vykreslený ako schopný vojenský veliteľ, ktorý ochotne a úspešne zakročil proti tým, ktorí „sa chceli vymaniť spod vernosti k nám“, alebo „vymaniť spod povinnej vernosti“.⁴⁶ V texte sú ďalej uvedené aj Dionýzove zranenia, ktoré ho takmer stáli život ako aj účasť na bojoch v rakúsko-uhorskom pohraničí s rakúskym vojvodom Fridrichom II. Babenberským, počas ktorých sa mu dokonca podarilo zajať „významného rytiera Hertyniga, syna Fridricha, pána Ptuja“.⁴⁷ Za verné služby vykonané pre „česť našu a koruny“, ktoré sú zaznamenané v tejto obsahovo bohatej narácii, dostal Dionýz od kráľa do dedičnej držby majetok Topolčany s tromi obcami Tovarníky, Ílovec a Račice.⁴⁸ Belo IV. udelil donáciu ako kompenzáciu prejavenej Dionýzovej statočnosti a mnohonásobného „prelievania krvi“.⁴⁹

Významné postavenie uhorského šľachtica na dvore mladšieho uhorského kráľa dokladajú aj funkcie, v ktorých Dionýz v tom čase pôsobil. Keď bol kráľovič Belo sedmohradským kniežaťom v rokoch 1233 – 1234, post sedmohradského vojvodu zastával práve Dionýz. Po smrti Ondreja II. a nástupe Bela IV. na uhorský trón sa stal hlavným kráľovským stajníkom (*magister agazonum*), ktorým bol až do roku 1241.⁵⁰ Udalosti spomínané v listine z roku 1235, v ktorej je Dionýz titulovaný ako kráľovský stajník, sa odohrali ešte pred nástupom Bela IV. na uhorský trón. Následne počas mongolského vpádu opäť prejavil vernosť kráľovi, keď sa v bitke pri rieke Slaná vyznamenal ochranou samotného Bela IV., za čo ho panovník obdaroval majetkami v Slavónsku.⁵¹ V donácii z roku 1244 kráľ označuje Dionýza ako najobľúbenejšieho a verného (*predilectus et fidelis*), ktorý vďaka vynikajúcim vlastnostiam od mladosti verne (*fideliter*) vykonával svoje povinnosti v prospech panovníka a Uhorského kráľovstva (*pro utilitate*

45 CDSI II, s. 4, č. 1; MARSINA, *V kráľovstve svätého Štefana*, s. 126, č. 51. K zobrazovaniu nepriateľa v naráciách kráľovských donácií pozri CSUKOVITS. Zvíjajúci sa had a Satanov zbrojnoš. Obraz nepriateľa v naráciách stredovekých uhorských kráľovských donácií. In SEGEŠ a ŠEĐOVÁ, eds. *Miles semper honestus: Zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vojtecha Dangla*. Bratislava 2007, s. 27-36.

46 CDSI II, s. 4, č. 1; MARSINA, *V kráľovstve svätého Štefana*, s. 126, č. 51.

47 Ide o Hartnida I., člena významného štajerského rodu pánov z Ptuja. HERUCOVÁ. Dionýz de Túrje – priateľ a spolubojovník Bela IV. In DZURIKANINOVÁ, ed. *Vojenské konflikty v dejinách Európy*. Košice 2016, s. 45. Zoltán Kosztolnyik stotožňuje udalosti s bojom v roku 1233. KOSZTOLNYIK, *Hungary in the Thirteenth Century*, s. 111-112.

48 CDSI II, s. 4, č. 1; MARSINA, *V kráľovstve svätého Štefana*, s. 126, č. 51.

49 CDSI II, s. 4, č. 1.

50 ZSOLDOS. *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. Budapest 2011, s. 38, 56; CDSI II, s. 3, č. 1, s. 36, č. 50, s. 37, č. 51. Pozri aj FEJÉR, ed. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomus IV/1 (ďalej CDH)*. Buda 1829, s. 139, 240.

51 CDCr IV, s. 230, č. 205.

nostra et regni nostri), za čo si zaslúžil menovanie za hlavného kráľovského stajníka.⁵² Okrem toho kráľ ešte vyzdvihol vojenské zásluhy Dionýza v bitke pri Slanej a počas následného kráľovho úteku do Dalmácie (*ad partes maritimas*),⁵³ keď sa „*nikdy nevzdialil od ochrany nás a našej rodiny, ostrážitý a pripravený, pokiaľ ide o znovunadobudnutie nášho šťastia, ktoré toho času od nás vzdialila ruka Boha*“.⁵⁴ Neustále preukazovaná vernosť Belovi IV. vyniesla Dionýzovi kráľovu priazeň, ako aj menovanie za slavónskeho vojvodu a bána. Dionýzove konanie počas mongolského vpádu evidentne zvýšilo jeho autoritu a prestíž, čo je v texte aj explicitne zdôraznené: „*A pretože milé prejavy priazne jeho vernosti ho na vyšší stupeň našej priazne zaslúžene vyniesli, na bána a vojvodu celého Slavónska sme ho ustanovili*.“⁵⁵ Najvyšším slavónskym hodnostárom bol v rokoch 1241 – 1244 a okrem samotného titulu mu panovník ešte udelil majetky v komitáte Križ nachádzajúce sa v Slavónsku.⁵⁶

Podobne ako v donácii z roku 1235 aj v listine z roku 1244 Dionýz zosobňuje ideál verného a udatného kráľovského služobníka. Dominantným prvkom oboch listinných narácií sú jeho vojenské zásluhy, v ktorých sa pravidelne prejavoval ako odvážny bojovník neváhajúci položiť svoj život v prospech záujmov Bela IV. a uhorského kráľovstva. Vernosť a heroické činy sú základným prvkom rozprávania o Dionýzovi a vytvárajú obraz slávneho vojenského veliteľa, ktorý utrpel množstvo zranení počas rozličných vojenských ťažení. Lojálnosť uhorského dvorského hodnostára je demonštrovaná výlučne jeho bojovými úspechmi a schopnosťami, ktoré je možné vnímať ako dobové ideály šľachticko-rytierskej kultúry.⁵⁷ Navyiac je oceňovaný spôsob boja a otvorený zápas s nepriateľmi (napr. hodenie oštepu, súboje s mečom), ktoré poukazujú na individuálnu výnimočnosť, odvahu tohto uhorského šľachtica a takýmto spôsobom demonštrujú vernosť kráľovi a okázalé prejavy šľachtických cností.⁵⁸ Snaha o budovanie slávneho obrazu uhorského hodnostára je zrejmä aj z formulácií v listine o potrebe „*udržať v pamäti obrovské zásluhy*“ ako aj zvýrazniť jeho cnosti, ktoré „*nemôžu*

52 CDCr IV, s. 230, č. 205. Panovník nemenuje konkrétne činy Dionýza, avšak takýmto spôsobom vyzdvihuje jeho zásluhy v období pred rokom 1235.

53 Po porážke uhorského vojska v bitke pri Slanej utiekol Belo IV. so zvyškom svojho sprievodu na pobrežie Dalmácie. KOSZTOLNYIK, *Hungary in the Thirteenth Century*, s. 169-170; FINE, *The late medieval Balkans*, s. 145.

54 CDCr IV, s. 230, č. 205.

55 V listine sú tiež zdôraznené konkrétne vojenské zásluhy Dionýza, avšak v menšej miere ako v donácii z roku 1235. CDCr IV, s. 230, č. 205.

56 CDCr IV, s. 230-233, č. 205.

57 Z hľadiska rytierskej etiky je v naráciách donačných listín z uhorského prostredia spomínaný takmer výlučne vojenský aspekt. SEGEŠ. *Od rytierstva po žoldnierstvo: Stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zreteľom na Slovensko*. Bratislava 2004, s. 166.

58 KURCZ, *Lovagi kultúra*, s. 117-118.

upadnúť do zabudnutia“.⁵⁹ Spomedzi rytierskych cností stála v tomto období na prvom mieste odvaha v boji spolu so smelosťou v bitke, ktoré vyzdvihovali česť bojovníka, pričom úspech na vojenských ťaženiach prinášal aj slávu.⁶⁰ Rétorika o hrdinských alebo slávných vojenských činoch, spolu s myšlienkami o odvahe a vojenskej zdatnosti v duchu princípu „radšej zomrieť ako ustúpiť“ boli integrálnou súčasťou hodnotového nastavenia každého vojenského spoločenstva. Práve vernosť (*fidelitas*) mu dodávala vyšší eticko-morálny rozmer.⁶¹

Dionýzove verné služby boli pravidelne oceňované prejavovanou priazňou Bela IV. v podobe majetkových donácií a udelením rôznych postov v správe kráľovstva. Dionýz okrem titulu slavónskeho bána zastával aj najvýznamnejší post na uhorskom kráľovskom dvore – funkciu palatína (1245 – 1246 a 1248).⁶² Zároveň bol aj taverníkom (1245), temešským (1240), šomodským (1245 – 1246), bratislavským (1247 – 1248) a szolnockým županom (1251 – 1255).⁶³ Uhorský kráľ vo väčšine listín označuje Dionýza ako svojho obľúbeného a verného človeka (*dilectus et fidelis noster*), čo jednoznačne poukazuje na jeho významné postavenie na kráľovskom dvore.⁶⁴ Napriek tomu, že často ide o ustálenú listinnú formuláciu, vyjadruje celkom jasne mimoriadnu autoritu a mocenské postavenie tohto uhorského šľachtica. Navyše je v uvedených donáciách pre Dionýza zreteľne formulované, čo jeho vernosť pre panovníka znamenala. Tie sú plné superlatívov, viacerými arengami aj naráciami sa nesie motív verného šľachtica, ktorý si za svoju službu zaslúžil odmenu v podobe majetkov v Uhorskom kráľovstve a možnosť zastávať rozličné posty na kráľovskom dvore.

Dôkazom, že pri formulácii *dilectus et fidelis noster* nejde v Dionýzovom prípade iba o zdvorilostnú frázu, ale o pomerne reálny obraz vzťahu panovníka k svojmu blízkemu služobníkovi, dokladá množstvo úloh a služieb, ktoré tento významný svetský hodnostár vykonával. Dionýza počas zastávania funkcie slavónskeho bána spomína aj splitský arcidiakon Tomáš vo svojej kronike *Histo-*

59 CDSI II, s. 4, č. 1; MARSINA, *V kráľovstve svätého Štefana*, s. 127, č. 51. K problematike budovania pamäte a s tým súvisiacim používaním konkrétnych jazykových prostriedkov v listinách a naračných prameňoch v Uhorsku pozri NEMERKÉNYI. *The latin vocabulary of memory in medieval Hungary*. In DOLEŽALOVÁ, ed. *The Making of Memory in the Middle Ages*. Leiden; Boston 2010, s. 269-282.

60 Georges Duby tvrdí, že odvaha/smelosť vystriedala na pomyslenom prvom mieste obozretnosť, ktorá bola dovtedy preferovanou rytierskou cnosťou. Dokumentuje to na príkladoch z francúzskeho prostredia z prelomu 12. a 13. storočia. O dôležitosti lojálnosti, odvahy a sláve píše v súvislosti s bitkou pri Bouvines v roku 1214. DUBY, *Neděle u Bouvines*, s. 120, 126, 146.

61 KURCZ, *Lovagi kultúra*, s. 168.

62 K funkcii palatína pozri SZÖCS. *A nádori intézmény korai története 1000–1342*. Budapest 2014; HERUCOVÁ, *Palatíni arpádovských kráľov*.

63 ZSOLDOS, *Magyarország világi archontológiája*, s. 296.

64 CDSI II, s. 4, č. 1; CDCr IV, 167, č. 151, s. 172, č. 155, s. 242, č. 211.

ria Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum.⁶⁵ Po uhorskej porážke v bitke pri Slanej zmieňuje Dionýza ako jedného z významných mužov kráľovského dvora (*proceres curie*), ktorí spolu s panovníkom a uhorskými prelátmi unikli pred Mongolmi do Dalmácie.⁶⁶ Splitský arcidiakon Tomáš informuje aj o úlohe slavónskeho bána počas vzbury dalmátskeho mesta Zadar proti benátskej nadvláde v októbri 1242. Kráľ Belo IV. vtedy vyslal na pomoc pri obrane Zadaru ako veliteľa vojenského oddielu (*dux et signifer exercitus militaris*) práve Dionýza. Po ôsmich až desiatich dňoch bojov sa kráľ dozvedel o jeho zranení a napriek tomu, že slavónsky bán bol iba ľahko zasiahnutý šípom, postaral sa o jeho okamžitý návrat zo Zadaru. Podľa kronikára obrancovia mesta po jeho odchode stratili nádej na víťazstvo, pretože sa domnievali, že bán je mŕtvy, a preto zo strachu utiekli z mesta.⁶⁷ O dva roky neskôr (v roku 1244) Belo IV. určil Dionýza spolu s päťkostolským biskupom Bartolomejom, varaždínskym županom Michalom a záhrebským prepoštom Filom, aby urovnali spory medzi mestami Split a Trogir,⁶⁸ ktoré prerástli až do ozbrojeného konfliktu.⁶⁹ Tomáš zo Splitu v tejto súvislosti píše, že Belo IV. vyslal vojsko na čele s Dionýzom proti Splitu. Mesto sa napokon vzdalo a prijalo všetky podmienky ponúknutého mieru.⁷⁰ V podmienkach mierovej dohody sú všetci spomínaní hodnostári uvedení ako kráľovi obľúbení a verní (*dilecti ac fideles nostri*), pričom aj mesto Split muselo deklarovať vernosť uhorskému kráľovi a jeho synovi. Ako dôkaz lojálnosti boli vybraní šiesti „rukojemníci“ (*obsides*) z radov obyvateľov Splitu a mesto prisľúbilo dohliadať na „dôveru a vernosť kráľovi“, aby neprijali nevhodných ľudí, ktorí by boli „neverní kráľovskej korune“ (*infidelis regiae Coronae*). Mesto malo zároveň zabezpečiť, aby si miestna kapitula a mešťania (*communitas*) vybrali za svojho comesa človeka, ktorý je „z moci kráľa a jeho verný“ (*de regno regis, et suus fidelis*).⁷¹ Zo všetkých spomenutých formulácií je zrejmé, aký veľký význam hrala lojalnosť pri výkone panovníckej moci a riešení sporov v kráľovstve.

Dionýz teda v priebehu 30. a 40. rokov 13. storočia patril do najužšieho okruhu kráľových verných hodnostárov a bol veľmi aktívny v presadzovaní politiky

---

65 Spísanej v druhej polovici 13. storočia. KARBIĆ; MATIJEVIĆ SOKOL a SWEENEY, eds. *Thomae archidiaconi Spalatensis: Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum* (ďalej *Historia Salonitanorum*). Budapest 2006, s. XXIX.

66 KARBIĆ; MATIJEVIĆ SOKOL a SWEENEY, *Historia Salonitanorum*, s. 293.

67 KARBIĆ; MATIJEVIĆ SOKOL a SWEENEY, *Historia Salonitanorum*, s. 316-319.

68 CDH 4 / I, s. 319; CDCr IV, s. 235-236, č. 207.

69 Išlo o dlhotrvajúcu rivalitu medzi týmito dvomi mestami. Pre informácie o vzniku a genéze celého konfliktu pozri FINE, *The late medieval Balkans*, s. 150-151.

70 KARBIĆ; MATIJEVIĆ SOKOL a SWEENEY, *Historia Salonitanorum*, s. 341-349. Pozri aj FINE, *The late medieval Balkans*, s. 151.

71 CDH 4 / I, s. 320.

Bela IV. Oceňovaná bola predovšetkým jeho vojenská služba. Zúčastnil sa totiž mnohých vojenských ťažení a bitiek. Panovník sa na neho spoliehal aj pri riešení rozličných sporov a kontroverzií. Nepochybne teda patril medzi najvýznamnejších uhorských šľachticov tohto obdobia a bol verným prívržencom uhorského kráľa. Dionýzov „životopis“ je ukázkovým príkladom silnej väzby panovníka so šľachticom, budovanej od mladosti až po smrť tohto hodnostára. Dionýz patril ku kráľovským „družiníkom“, ktorých kariéra sa odvíjala od postavenia a úspechov Bela IV. Vďaka kráľovi získal najvyššie mocenské posty na dvore a v regiónoch v rámci vtedajšej spoločenskej hierarchie. Dionýz je takisto ukázkovým príkladom lojálneho hodnostára verne plniaceho úlohy a služby zverené panovníkom, vďaka ktorým sa tešil patričnej dôvere a autorite. Dionýzov príbeh je učebnicovým príkladom obojstranne výhodného vzťahu kráľ – šľachtic, kde panovník prostredníctvom svojho verného služobníka presadzoval svoju moc a uhorský šľachtic zveľaďoval svoje postavenie a majetkovú základňu. Až archetypálne zobrazenie Dionýza ako hrdinu, ktorý „vyniká nad ostatnými“,⁷² spája individualizmus šľachtica (jeho zásluhy v boji si zasluhujú odmenu a slávu) s rytierskymi cnosťami (vernosť a odvaha v prospech panovníka a koruny). V tomto zmysle sa v naráciách listín odráža dobový duch rytierskej kultúry, ktorý bol síce v súlade s hrdinskou tradíciou, ale už v upravenej sekulárnej podobe.⁷³ Dokladá to aj zmienka o spoločne strávenej mladosti Dionýza s Belom, o dôvernom priateľstve a vzájomnej príjemnej spoločnosti, ktoré vyzdvihujú znamenitý charakter a vyberané správanie uhorského šľachtica. Okrem toho slovné spojenie *grata familiaritate* dokumentuje blízku väzbu panovníka so svojím verným človekom. Dionýz je teda prezentovaný ako vzor ideálneho verného podporovateľa uhorského panovníka, ktorý ochotne a úspešne zakračuje proti kráľovým neverným. V tomto smere vystupuje tiež ako pozitívny symbol v zápase vernosti s nevernosťou⁷⁴ – táto ústredná myšlienka je dominantným prvkom rozprávania o Dionýzovi zachovanom v naráciách uhorských listín. Všetky spomenuté konštatovania o uhorskom barónovi vhodne zapadajú do politiky Bela IV., pre ktorého – slovami historičky Ágnes Kurcz – „myšlienka vernosti tvorila najorganickejšiu súčasť panovníkovej propagandy“.⁷⁵

72 Vďaka svojej vernosti získava Dionýz osobitné postavenie, ktoré ho vyzdvihuje nad ostatných poddaných. Spomedzi *fideles* je najviac hodný odmeny a je vzorom verného služobníka schopného podstúpiť akúkoľvek úlohu. K tomu pozri VÁCZY, A szimbolikus államszemlélet, s. 129.

73 Myšlienka o hrdinovi, ktorý nielenže vyniká v boji, ale je preslávený v celej krajine, je opakovaným motívom aj v kancelárii kráľa Štefana V. KURCZ, *Lovagi kultúra*, s. 181-182.

74 Pre kontrast vernosti s nevernosťou v prameňoch pozri MACHALSKI, (Un)faithful Subjects, s. 56-62; HERUCOVÁ a HUDÁČEK, Verní a neverní, s. 1-17.

75 Čomu napomohla aj zahraničnopolitická a vnútropolitická situácia kráľovstva, ktorú vyostřil mongolský vpád. KURCZ, *Lovagi kultúra*, s. 184.

Samozrejme, otázkou zostáva, ako o vernosti písal panovník v súvislosti s inými šľachticmi. Podobným príkladom verného služobníka ako Dionýz bol napríklad aj **Štefan**, syn Draguna, z rodu Gutkeled. Patril medzi šľachticov, ktorí pôsobili v službách uhorských kráľov od svojej mladosti. V dvoch donáciách z roku 1245 je uvedené, že už od svojich chlapčenských čias (*a tempore adhuc pueritie*) slúžil Ondrejovi II., Belovi IV. a aj jeho najmladšiemu bratovi Ondrejovi.⁷⁶ Štefan je charakterizovaný ako najobľúbenejší a verný (*predilectus et fidelis noster comes Stephanus*) služobník, ktorý Belovi preukazoval vernosť počas mongolského vpádu, ako aj v čase pobytu uhorského panovníka na jadranskom pobreží. Za verné služby bol v roku 1242 menovaný hlavným kráľovským stajníkom a v čase vydania tejto listiny už zastával úrad sudcu kráľovského dvora.⁷⁷ Okrem spomínaných postov získal aj majetky v Nitrianskom a Sabolčskom komitáte.⁷⁸ Kým v prvých dvoch donáciách nie sú explicitne uvedené Štefanove činy, zo znenia donačnej listiny z roku 1251 je už zrejma jeho vojenská služba v 40. rokoch 13. storočia. Zúčastnil sa ťaženia v Haličskom kniežatstve, kde sa usiloval etablovať Belov najmladší brat Ondrej.⁷⁹ Bojoval proti Mongolom a zúčastnil sa bojov proti rakúskemu vojvodovi Fridrichovi II. V texte listiny je viackrát zmieňovaná nevernosť Chorvátov, proti ktorým Štefan konal, a vystupuje tak ako lojálny kráľovský podporovateľ.⁸⁰ Za svoje služby – v tom čase bol už aj slavónskym bánom – získal od uhorského panovníka majetky v bosniansko-slavónskom pohraničí. Obsah narácií listín je síce menej obsiahly (najmä v dvoch starších listinách) ako v prípade Dionýza Türje, avšak aj Štefanove donácie sú plné formulácií o vernej službe. Vernosť je preferovanou cnosťou, za ktorú si Štefan zaslúžil dvorské posty a pozemkové majetky. Štefanova vojenská služba a zásluhy v bojoch s Mongolmi, v Haličsku či s rakúskym vojvodom Fridrichom II. sú spomínané až v poslednej donácii z roku 1251.

Štefan sa v priebehu 40. rokov vyšvihol medzi barónov kráľovstva a v období po mongolskom vpáde bol palatínom (v rokoch 1246 – 1247)⁸¹ a slavónskym

76 CDSI II, s. 123, č. 185; WENZEL, ed. *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. Árpád-kori új okmánytár, tomus VII* (ďalej CDAC). Pest 1869, s. 187-188, č. 123.

77 CDSI II, s. 123, č. 185; CDAC VII, s. 187, č. 123; ZSOLDOS, *Magyarország világi archontológiája*, s. 56.

78 CDSI II, s. 123, č. 185; CDAC VII, s. 187-188, č. 123.

79 Ondrej bol haličským kniežaťom v rokoch 1227 – 1234. FONT a BARABÁS. *Coloman, King of Galicia and Duke of Slavonia (1208–1241). Medieval Central Europe and Hungarian Power*. Leeds 2019, s. XIV, 108-109.

80 Text listiny je poškodený a neúplný. CDCr IV, s. s. 468-470, č. 406. Zachovaný je rovnako neúplný odpis. Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára, Diplomatikai levéltár, Budapest (ďalej MNL OL DL) 36 207.

81 ZSOLDOS, *Magyarország világi archontológiája*, s. 19. Ján Lukačka uvádza Štefana ako palatína v rokoch 1246 – 1248. LUKAČKA a kol. *Chronológia starších slovenských dejín*.

bánom od roku 1248, ktorým zostal až do svojej smrti v roku 1259.⁸² V tomto čase Štefan riešil rozličné súdne spory, pričom jeho aktivita je zaznamenaná vo viacerých prípadoch.⁸³ Vplyvné postavenie slavónskeho bána z rodu Gutkeled na kráľovskom dvore dokumentuje aj jeho účasť na rokovaní Bela IV. a Přemysla Otakara II. v Budíne v roku 1254. Vystupoval na nich ako jeden z arbitrov uhorskej strany pri dohadovaní podmienok mieru.⁸⁴ Výsledkom uhorsko-českých rokovaní bola dohoda o rozdelení dedičných krajín po vymretých Babenbergovcoch.⁸⁵ Belo IV. získal Štajersko a za miestodržiteľa/kapitána (*capitaneus Styriae*) ustanovil práve Štefana Gutkeleda.⁸⁶ V roku 1258 vypuklo v Štajersku povstanie proti uhorskej vláde. Po jeho potlačení bol v nasledujúcom roku menovaný za štajerského vojvodu starší syn Bela IV. – kráľovič Štefan (budúci uhorský panovník Štefan V.).⁸⁷

Štefan Gutkeled ako kráľov „oblúbený a verný“ podporovateľ patril, podobne ako Dionýz Türje, medzi významných barónov kráľovstva. Keďže vždy podporoval Bela IV., získaval za svoje služby nielen pozemkové majetky, ale aj najvyššie svetské úrady na kráľovskom dvore. Kráľ oceňoval nielen jeho vojenské služby, ale pravidelne využíval jeho schopnosti pri riešení súdnych sporov, pričom Štefan figuroval aj ako významný zástupca za uhorskú stranu pri rokovaní o budínskych mierových zmluvách. Treba dodať, že Štefanova diplomatická činnosť sa nespomína v listinných naráčiach, jeho vernosť sa spájala iba s vojenskými zásluhami. Významné postavenie a autoritu u Bela IV. dokladá aj jeho menovanie za štajerského kapitána. Štefan od mladosti pôsobil na kráľovskom dvore, pričom spočiatku patril k stúpencom Belovho mladšieho brata Ondreja.

Bratislava 2008, s. 298.

82 ZSOLDOS, *Magyarország világi archontológiája*, s. 45.

83 Napríklad od roku 1252 je Štefan vedený ako jeden zo splitských sudcov. CDCr IV, s. 510, č. 444; PALKO, *Štefan I. Gutkeled. Banus et dux tocius Sclavoniae et capitaneus Styriae*. Bratislava 2024, s. 48-51.

84 CDSI II, s. 306, č. 441.

85 Budínske dohody ukončili prvú fázu česko-uhorskej vojny o babenberské dedičstvo. K tomu pozri PALKO. Budínsky mier 1254. In *Opus signum. Historia nova 16*. [Online] Bratislava 2020, s. 32-51. Dostupné na internete: https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino16.pdf (6.3.2025); ROHÁČ. Boj o babenberské dedičstvo a I. česko-uhorská vojna 1252 – 1254. In *Vojenská história*, 2016, roč. 20, č. 1, s. 18-42.

86 Štefan podľa Richarda Marsinu vládol v Štajersku tvrdou rukou. MARSINA a kol. *Dejiny Slovenska I*. Bratislava 1986, s. 233. Nespokojnosť s krokmi miestodržiteľa Štefana vychádzala z navrátenia odcudzených cirkevných majetkov a zo snáh uhorských šľachticov zmocniť sa majetkov v Štajersku. ROHÁČ. II. česko-uhorská vojna o babenberské dedičstvo 1260 a bitka pri Kressenbrune. In *Vojenská história*, 2016, roč. 20, č. 2, s. 24.

87 PALKO. Konflikt o salzburský arcibiskupský stolec ako súčasť vojny o babenberské dedičstvo: Od zvolenia Filipa Sponheimského do bitky pri Kressenbrune. In *Historia Ecclesiastica*, 2021, roč. 12, č. 2, s. 19.

Po jeho smrti prešiel k Belovi IV., v ktorého službách sa postupne prepracoval do najvyšších poschodí uhorskej spoločnosti. Štefan je príkladom šľachtica, ktorý celý život slúžil vládnucim Arpádovcom a po smrti Ondreja celkom plynulo prešiel k podporovateľom uhorského panovníka.

Ďalším príkladom neúnavného podporovateľa Bela IV. je **Vavrinec**, syn Kemeňa. Vavrinec sa v prameňoch spomína od roku 1258 ako hlavný kráľovský stajník a župan z Rábu.⁸⁸ V nasledujúcom desaťročí stúpал v hierarchii svetských hodnostárov – zastával post sudcu kráľovského dvora a bol zalianskym a mošonským županom.⁸⁹ Belo IV. odmenil Vavrinca za jeho verné služby v prospech uhorskej koruny viacerými majetkami v Baranskom komitáte, ktoré sú zaznamenané v donačnej listine z roku 1264. Panovník vyzdvihol Vavrincove zásluhy, ktoré preukazoval už od mladosti až do spísania donácie.⁹⁰ Kráľ začína výpočet Vavrincovej verných skutkov v čase, keď patrila do „*collegio iuvenum domus nostrae*“, teda medzi panošov pôsobiacich na kráľovskom dvore.⁹¹ Zdôraznil pritom, že slúžil v prospech kráľovstva a koruny (*pro regno et regali corona exercuit*), čo malo zostať večne v pamäti (*ad perpetuam gestorum memoriam*). V listine je Vavrinec charakterizovaný ako *vir utique nobilis*, oddaný a neobjácny vojvoda, ktorý podporoval slávu panovníckeho rodu (*nostris et nostrae gentis honoris zelator*).⁹² Taktiež sú tu popísané Vavrincove zásluhy počas viacerých vojenských výprav mimo hraníc Uhorska, z ktorých je zrejmá jeho vernosť a „levia udatnosť“ (*leonina audacia*).⁹³ V narácii listiny z roku 1264 sa píše, že Vavrinec ako kráľov *fidelis* „*túžil radšej žiť pre slávu dobrého mena, než sa obrátiť chrbtom k nepriateľstvu*“.⁹⁴ Uhorský šľachtic sa zúčastnil takmer všetkých významnejších vojenských výprav a konfliktov po mongolskom vpáde. K nim patrili napríklad neúspešná výprava do Haličska v roku 1245,⁹⁵ bitka pri Litave

88 CDH IV/2, s. 451.

89 CDAC VIII, s. 35, č. 25; SZENPÉTERY, ed. *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica I/3*. Budapešť 1930, č. 1458; MNL OL DL 559; CDH IV/3, s. 196-199; ZSOLDOS, *Magyarország világi archontológiája*, s. 170, 232.

90 MNL OL DL 559; CDH IV/3, s. 196-199.

91 Prostredníctvom nižších dvorských rolí ako boli pážatá (*parvulus*) či panoši (*iuvenis*) viedli kariéry mladých šľachticov k ďalším postom na kráľovskom dvore či v správe kráľovstva. VESZPRÉMY. *Vojenská výchova v stredovekom Uhorsku*. In SEGEŠ a ŠEDOVÁ, eds. *Miles semper honestus : Zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vojtecha Dangla*. Bratislava 2007, s. 48, 51.

92 MNL OL DL 559; CDH IV/3, s. 197, 199.

93 Napríklad, počas bojov venoval svojho koňa kniežatovi Černigovskému, spomínajú sa jeho ťažké zranenia, ktoré utrpel na jednotlivých výpravách, no napriek tomu naďalej udatne bojoval a podobne.

94 MNL OL DL 559; CDH IV/3, s. 197.

95 Výprava mala za úlohu podporiť nároky Rastislava Černigovského, zaťa Bela IV., na haličský kniežací stolec. Uhorské vojenské ťaženie spomína *Haličsko-volyňský letopis*. PERFECKÝ,

proti rakúskemu vojvodovi Fridrichovi II. a pravdepodobne aj výprava na Moravu v roku 1253, ktorá bola súčasťou vojny o babenberské dedičstvo medzi Belom IV. a Přemyslom Otakarom II.⁹⁶ V listinách sa vyzdvihuje aj Vavrincova úloha pri obsadení Severínskeho banátu vybojovaného z rúk Bulharov, ktorých porazil a niektorých bojovníkov dal popraviť.⁹⁷ Pri opise jednotlivých Vavrincových činov je tento uhorský barón charakterizovaný ako odvážny podporovateľ Bela IV., ktorý „*zotrúval vo svojej vernosti*“.⁹⁸

V 60. rokoch 13. storočia, v čase vrcholiacich rozporov medzi Belom IV. a jeho synom, mladším kráľom Štefanom, stál Vavrinec na strane Bela IV. Dokumentuje to aj znenie donácie kráľoviča Štefana pre jeho verného služobníka Ondreja z roku 1267. Vavrinec, ktorý bol veliteľom vojska Bela IV. v bitke pri Feketehalome v roku 1264,⁹⁹ sa v tejto listine spomína ako „*prenasledovateľ a úhlavný nepriateľ*“ (*persecutorem et maiorem inimicum nostrum*) mladšieho kráľa Štefana. Štefanov dverník Ondrej sa vyznamenal v boji, počas ktorého Vavrince a ďalších troch bojovníkov (*milites*) zajal, za čo si vyslúžil v roku 1267 donáciu od kráľoviča Štefana.¹⁰⁰ Kráľ Štefan v neskoršej listine z roku 1270 nazval Vavrince nepriateľom a zradcom (*iniquo Laurentio ac proditore nostro*), ktorého v bitke pri Feketehalome zajali a neskôr mučili Štefanovi prívrženci Demeter a Michal.¹⁰¹ Na týchto príkladoch sa dá demonštrovať vernosť aj nevernosť konkrétnych šľachticov v službách jednotlivých Arpádovcov. Napriek tomu, že Vavrinec bol od mladosti lojálnym prívržencom Bela IV., v tábore neskoršieho kráľa Štefana V. a jeho verných bol vnímaný ako zradca. Navzdory tomu, že celý čas pôsobil v službách legitímne vládnuceho uhorského panovní-

---

ed. *The Hypatian Codex II: Galician – Volynian chronicle*. München 1971, s. 55-57. Český preklad: *Haličsko-volyňský letopis*. Trans. Jitka Komendová. Praha 2010, s. 80-82.

96 ROHÁČ, Boj o babenberské dedičstvo, s. 31-39.

97 V tomto prípade ide o vojnu s Bulharmi, ktorí v roku 1260 vyplienili Severínsky banát, na čo v nasledujúcom roku reagoval uhorský kráľ opätovným získaním spomínaného banátu a následne uhorské vojská dokonca vpadli aj do samotného Bulharska. FINE, *The late medieval Balkans*, s. 173-174.

98 MNL OL DL 559; CDH IV/3, s. 199.

99 O súvislostiach týkajúcich sa vojenských stretov medzi Belom IV. a mladším kráľom Štefanom v rokoch 1264 – 1265 pozri ZSOLDOS, *Családi ügy*, s. 44-57.

100 Ondrej sa zúčastnil viacerých vojenských stretov po boku Štefana V., napríklad úspešne bojoval proti inému prívržencovi Bela IV. Henrichovi z Kószegu. Štefan V., podobne ako to robil Belo IV., prezentuje Ondreja ako bojovníka proti neverným. Napríklad Peter, syn Tureja, sa mal proti Štefanovi V. previniť nevernosťou (*nota infidelitatis*), za čo prišiel o majetky, ktoré potom Štefan daroval Ondrejovi. CDH IV / 3, s. 408-409.

101 Štefan V. ich označuje ako *fideles nostri predilecti*. CDAC VIII, s. 255-256, č. 175. Vavrinec je zmieňovaný aj v iných listinách, v ktorých sa píše o bitke pri Feketehalome. Pozri napríklad IPOLYI; NAGY a VÉGHELY, eds. *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius VI* (ďalej CDP). Budapest 1876, s. 241, č. 172.

ka, bol prezentovaný ako neverný a bezcharakterný nepriateľ. Na druhej strane to však ukazuje aj autoritu, ktorou Vavrinec disponoval v tábore podporovateľov Bela IV. Za svoje verné služby pre kráľa získal v tomto období ďalšie funkcie v kráľovstve a v rokoch 1267 – 1269 bol palatínom a šomodským županom.¹⁰² V očiach Štefana V. a jeho prívržencov stelesňoval Vavrinec úhlavného nepriateľa a symbol nevernosti, proti ktorému bolo treba bojovať.

Štefan V. po smrti Bela IV. odňal Vavrincovi majetok v Novom Meste nad Váhom, ktorý mu bol vrátený až v roku 1274. Udialo sa to po zmierení uhorského panovníka Ladislava IV. so svojou matkou Alžbetou, keďže Vavrinec bol jej prívržencom.¹⁰³ Uhorský kráľ Ladislav IV. v potvrdzovacej listine opäť vyzdvihol verné služby uhorského palatína a nazval ho obľúbeným a verným barónom (*dilectus et fidelis baro*), ktorý „chválitebne“ pôsobil už v časoch Bela IV. a Štefana V. Konštatoval pritom, že: „*vystupoval v nich poslušne a verne a nezmenene v priaznivých aj nepriaznivých okolnostiach*“.¹⁰⁴ Táto listina je poslednou priamou správou o tomto významnom podporovateľovi Bela IV. Pri Vavrincovi je nesmierne zaujímavé sledovať, ako sa ruka v ruke s vyzdvihovaním jeho vernosti v odlišnej mocensko-politickej situácii poukazuje aj na jeho nevernosť. Práve na jeho príklade vidieť, ako bola lojalnosť výsostne prepojená s osobnou väzbou s vtedajším vládnucim panovníkom. Belo IV. aj Štefan V. používajú formulácie podľa toho, v akom postavení voči nim Vavrinec stál. Dokumentuje to tiež spätosť verejne deklarovanej vernosti s vojenskou službou, zásluhami v boji, víťazstvami nad nepriateľmi či „zradcami“. V naráciách listín sa odrážajú aj ideály rytierstva, napríklad keď je Vavrinec prezentovaný ako vzor udatného muža, ktorý je pripravený zomrieť za záujmy svojho panovníka a kráľovstva.¹⁰⁵ Vavrincov príklad tiež pripomína tézu o tom, že vnímanie vernosti a s tým spojený konflikt preukazovaných lojalít je vo svojej podstate vlastný feudálnemu systému. Vernosť jednému panovníkovi znamená v rovnakom čase – avšak už podľa vnímania druhej strany – „zradu“ voči inému pánovi dokonca z tej istej vládnucej dynastie. Zaujímavým faktom tiež je, že z Belových prívržencov je

---

102 CDH IV / 3, s. 418, 456, 457, 489; CDAC VIII, s. 226, č. 153 a s. 232, č. 157.

103 Nesmierne zaujímavá je arenga v listine, ktorá hovorí o svornosti: „...*keď bystrý nepriateľ ľudského pokolenia zhubnou otravou svojej záľudnosti (chce) znásilnením zničiť nevinnosť, poškrvniť čistotu mysli a svornosť premôcť zlom nesvornosti, (je dôležité), aby medzi barónmi Uhorského kráľovstva (nevzniklo) semeníšte vrážd a vnútorná vojna, lebo ich vernosťou, cnosťou a usilovnosťou bolo v časoch našich predchodcov Uhorské kráľovstvo obránené a šťastlivo spravované*“. MARSINA, *V kráľovstve svätého Štefana*, s. 233-234, č. 116; CDAC VII, s. 98-100, č. 95.

104 MARSINA, *V kráľovstve svätého Štefana*, s. 234, č. 116; CDAC XII, s. 98-100, č. 95.

105 Podľa Ágnes Kurcz sa propagácia šľachticko-rytierskych hodnôt v listinách naplno rozvíja v období po mongolskom vpáde. KURCZ, *Lovagi kultúra*, s. 199-200.

v podstate iba Vavrinec prezentovaný ako zradca. Nie je bežné, že by v tomto duchu boli podobným spôsobom označovaní aj ostatní uhorskí šľachtici. Podobne je vykresľovaný iný stúpenec Bela IV. – **Henrich** z rodu Köszegeiovcov, ktorý rovnako ako Vavrinec velil v 60. rokoch 13. storočia Belovým vojskám proti jeho synovi Štefanovi.¹⁰⁶ Avšak vykresľovanie Henrichovej nevernosti sa viaže až k neskoršiemu obdobiu, keď otvorene rebeloval proti kráľovi Ladislavovi IV. Uhorský kráľ v listine z roku 1274 spomína Henricha a „*iných k nemu prislúchajúcich*“ (*et alios sibi adherentes*) ako „*neverných kráľovskej korune*“ (*Corone regie infideles*). Vyslovene hovorí o tom, že Henrich „*ukončil život potupne pri prejavenej nevernosti*“.¹⁰⁷ V jeho prípade teda ide o zjavný akt nelojálnosti, ktorý ho v očiach panovníka celkom oprávnené stál život.

V tomto smere je zaujímavým príkladom ďalší uhorský šľachtic **Roland**, syn Dominika, z rodu Ratoldovcov, ktorý počas celého svojho života pôsobil na kráľovskom dvore a za vlády Bela IV. zastával množstvo úradov v správe krajiny. Vrcholom jeho kariéry ako dvorského hodnostára bolo zastávanie úradu palatína od roku 1248, ktorý vykonával nepretržite 12 rokov, až do roku 1260.¹⁰⁸ Okrem toho bol šesť rokov aj slavónskym bánom a bratislavským županom dokonca desať rokov.¹⁰⁹ O Rolandovej lojalnosti a verných službách Belovi IV. máme informácie paradoxne až z donácie Štefana V. z roku 1270.¹¹⁰ Nový uhorský kráľ v nej ocenil Rolandove zásluhy v prospech kráľovstva. Podľa znenia listiny bol od mladého veku v službách Bela IV. a podobne ako už skôr spomínaní šľachtici sprevádzal uhorského panovníka pri úteku pred Mongolmi k pobrežiu Dalmácie.¹¹¹ Vyznamenal sa tiež v bojoch proti rakúskemu vojvodovi Fridrichovi II. Babenberskému, počas ktorých zohral na kráľovskej strane dôležitú úlohu, pretože opevnil a ubránil dva uhorské pohraničné hrady – Bratislavu a Šopron.

106 Henrich sa zúčastnil bitky pri Isaszegu v roku 1265 ako veliteľ Belovho vojska, ktoré utrpelo porážku, pričom bol Henrich spolu so svojimi synmi zajatý. CDAC IX, s. 14, č. 9.

107 „*Henricus Banus per sepe dictum magistrum Petrum in prelio victus vitam finivit ignominiose in infidelitate manifesta.*“ CDAC IV, s. 38, č. 17.

108 ZSOLDOS, *Magyarország világi archontológiája*, s. 20; LUKAČKA, *Chronológia*, s. 298-299; SKALSKÁ. Rod Ratoldovcov v dejinách Gemera do začiatku 14. storočia. In *Gemer-Malohont*, 2009, roč. 5, s. 47; TIHÁNYIOVÁ. Palatín a bratislavský župan Roland z rodu Ratoldovcov. In *Verbum Historiae*, 2015, roč. 3, č. 1, s. 12.

109 Po roku 1267 už nie je Roland spomínaný ako bán celého Slavónska. V donačnej listine Štefana V. z roku 1270 je titulovaný všeobecne ako bán (*Rolandus banus*). Je to jediná zmienka o Rolandovi s titulom bána po roku 1267. CDCr V, s. 546-549, č. 5.

110 „*...fidelis noster Rolandus Banus...felicis recordationis patri nostro prius, et postmodum nobis fidelium servitorum, et indesinentis fidelitatis munera curavit multiformiter exhibere...*“ CDCr V, s. 546, č. 5; CDH VII/2, s. 12, č. 306.

111 Aj splitský kronikár Tomáš spomína, že bol v Belovom sprievode. KARBIĆ; MATIJEVIĆ SOKOL a SWEENEY, *Historia Salonitanorum*, s. 293.

V bojoch sa vyznamenal vtedy, keď s „*najvášnivejšou vernosťou*“ (*ardentissima fidelitatis*) išiel na pomoc „*svojmu pánovi*“ uhorskému kráľovi a jeho vojsku.¹¹² V narácii listiny je Roland spomínaný ako veliteľ kráľovského vojska (*ductor totius exercitus regii*), udatný, svedomitý a rozvážny vojvodca (*tam strenuus, tam diligens, tamque circumspectus ductor*).¹¹³ Napriek tomu, že bol dlhoročným verným prívržencom Bela IV. a po mongolskom vpáde stál vždy po kráľovom boku, až Štefan V. ho po svojom nástupe na trón odmenil donáciou hradu Kalnik v Slavónsku.¹¹⁴ Pritom opisoval Rolanda vo veľmi pozitívnom duchu a ocenil jeho neustálu vernosť Belovi IV., ako aj k nemu samotnému. Uhorský panovník vyzdvihoval výnimočné vlastnosti tohto uhorského baróna, no neostal iba pri obvyklom pomenovaní *dilectus et fidelis noster*: „*Rolanda bána nepoškrveného vo všetkej добрote a vóni dobrej povesti vo všetkých vekoch... vždy zastával najvyššie pozície, svojho času palatín, inokedy bán... bol aj sudcom na kráľovskom dvore, spravodlivý v súde, čistý vo vernosti, v spôsobe života milý a milovaný všetkými.*“¹¹⁵ Ágnes Kurcz považuje túto naráciu za prvý známy príklad listiny, v ktorej sa v dvorskom prostredí výslovne spomínajú a propagujú cnosti rytierskej dvorskej kultúry, vrátane čestnosti a „*slušného*“ správania.¹¹⁶ Celkom isto išlo o dobovú formuláciu vychádzajúcu z predstáv o ideálnom rytierovi, ktorého podľa znenia listiny Roland zosobňoval. Možno len doplniť argument maďarskej historičky, že opis Štefana a jeho zásluh nepochybne vychádza aj z dobového kontextu a zaužívaných postupov pri koncipovaní listín v kráľovskej kancelárii v tomto období.¹¹⁷

Počas konfliktu Bela IV. so synom Štefanom v priebehu šesťdesiatych rokov stál Roland na strane uhorského kráľa. Zlom nastal po roku 1267, keď prišiel o post slavónskeho bána a až do konca vlády Bela IV. sa už v prameňoch vôbec nespomína. Z uvedenej donačnej listiny Štefana V. z roku 1270 je zrejmé, že Roland upadol do nemilosti Bela IV., avšak dôvody, prečo sa tak stalo, nie sú úplne zrejmé. Štefan V. v donácii k vzniknutej situácii píše: „*Najmä preto, že kvôli nám*

---

112 „*...personaliter ad dominum suum illustrem Patrem nostrum, et ipsum exercitum se transtulit...*“ CDCr V, s. 546-547, č. 5; CDH VII/2, s. 12-13, č. 306.

113 CDCr V, s. 547, č. 5; CDH VII/2, s. 13, č. 306.

114 CDCr V, s. 546-549, č. 5. Roland vlastnil viaceré majetky v Slavónsku. Niektoré z nich v roku 1266 vymenil s rodom Baboničovcov za ich majetky pri rieke Una. KEKEZ. Cistercians and nobility in medieval Croatia. In *Cîteaux: Commentarii cistercienses*, 2010, roč. 61, č. 2-4, s. 266.

115 CDCr V, s. 547, č. 5; CDH VII/2, s. 14, č. 306.

116 KURCZ, *Lovagi kultúra*, s. 200.

117 K fungovaniu kráľovskej kancelárie za Bela IV. pozri HAJNAL. IV. Béla király kancelláriájáról. In *Turul*, 1914, roč. 32, s. 1-19; MARSINA. *Štúdie k slovenskému diplomatáru II*. Bratislava 1989.

*bol vznesený veľký hnev našich slávnych rodičov proti jeho osobe a bol zbavený svojho banátu a trpel zničením všetkého svojho majetku tvrdo a nedôstojne.*¹¹⁸ Attila Zsoldos sa domnieva, že panovníkov hnev vychádzal z Rolandovej účasti na Štefanovom ťažení do Bulharska, pričom viedol kráľovské vojsko alebo len jeho časť bez vedomia Bela IV.¹¹⁹ Slavónsky bán bol totiž predtým vyslaný s vojskom aj na pomoc Štefanovi V. proti rebelujúcim Kumánom.¹²⁰ Štefanove slová tak nepochybne zapadajú do snahy bohato odmeniť významného prívrženca Bela IV. s cieľom naďalej si udržať lojalnosť vplyvného a mocného baróna. Faktom ale je, že narácia listiny venuje pozornosť Rolandovmu nasledovaniahodnému charakteru a povesti v omnoho väčšej miere, ako to bývalo v donáciách z predošlých desaťročí.

Roland síce verne slúžil Belovi IV. počas väčšiny jeho vlády, avšak podobná donácia, ako v predchádzajúcom prípade, sa od Bela IV. nezachovala. Jediná listina od Štefana V. poukazuje omnoho viac na barónovu vernosť ako pramene vydané Štefanovým otcom. Roland však nepochybne patril k najvýznamnejším prívržencom Bela IV., pričom je preukázané, že disponoval veľkou mocou, zastával najvyššie posty v správe kráľovstva a angažoval sa vojensky aj v prípade riešení rozličných sporov.¹²¹ Chorvátsky historik Hrvoje Kekez ho dokonca charakterizuje ako najvplyvnejšiu osobu v Slavónsku v 60. rokoch 13. storočia.¹²² Jeho príklad opäť ukazuje, aká tenká bola hranica vo vnímaní vernosti a nevernosti. Na konci vlády Bela IV. prišiel Roland o vysoké funkcie a dokonca mu vyplienili aj jeho majetky. Napriek tomu, že prejavil vernosť predošlému, ako aj novému panovníkovi, do konca vlády Štefana V. už nezastával žiadnu významnú

118 CDCr V, s. 548, č. 5; CDH VII/2, s. 14, č. 306.

119 ZSOLDOS, *Családi ügy*, s. 97-98.

120 To sa prízvukuje aj v listine Štefana V. CDCr V, s. 547, č. 5; CDH VII/2, s. 13, č. 306.

121 Rolandovo meno sa spája aj s podpisom mieru medzi českým kráľom Přemyslom Otakarom II. a Belom IV. v Budíne roku 1254, ktorého výsledkom bolo rozdelenie Štajerska medzi spomínaných panovníkov. Uhorský palatín bol jedným z arbitrov zastupujúcich uhorskú stranu počas týchto mierových rokovaní. CDSI II, s. 306, č. 441. Bojoval aj v bitke pri Kressenbrünne v roku 1260 (v listine z roku 1263 je uvedený medzi barónmi kráľovstva, ktorí bojovali pod zástavou Bela IV.) a podľa českej kroniky *Príběhy krále Přemysla Otakara II.* mala mierová zmluva po bitke pri Kressenbrünne vzniknúť „z návrhu veľkého bratislavského župana Rolanda“. EMLER, ed. *Príběhy krále Přemysla Otakara II.* In *Fontes Rerum Bohemicarum, tomus II.* Praha 1874, s. 317-318. V roku 1262 bol Roland poverený riešením následkov incidentu, ktorý sa udial počas cesty kráľovnej Márie do Dalmácie. Kráľovná Mária prišla do Dalmácie získať sľub vernosti v prospech jej mladšieho syna Bela, ktorý bol menovaný slavónskym vojvodom. Došlo však k incidentu, ktorého príčinou bol konflikt splitských mešťanov s posádkou hradu Klis, v ktorom boli dvaja členovia kráľovného sprievodu. Kráľovná trvala na potrestaní mešťanov a toto napätie eskalovalo zabitím piatich obyvateľov mesta Split. KARBIĆ; MATIJEVIĆ SOKOL a SWEENEY, *Historia Salonitanorum*, s. 367-375.

122 KEKEZ, *Cisterciens and nobility*, s. 266.

dvorskú funkciu.¹²³ Až po nástupe Ladislava IV. na uhorský trón sa znovu dostal do najvyšších krajinských postov a v pomerne krátkom čase sa opäť stal palatínom (podobne ako aj Vavrinec, syn Keméňa).

Z uvedeného je zrejmé, že najčastejšie boli v naráčiach listín oceňované vojenské zásluhy konkrétnych šľachticov. Bolo tomu tak aj v prípade bratov **Filipa a Detricha**, predkov Bubekovcov a pánov zo Štítnika.¹²⁴ V roku 1243 im Belo IV. udelil majetky na dnešnom Gemeri za účasť v bojoch proti Mongolom.¹²⁵ Podobne ako pri predošlých šľachticoch sú v listine označení ako kráľovi obľúbení a verní (*dilecti et fideles nostri*), ktorí pôsobili nielen v jeho službách, ale aj u panovníkovho mladšieho brata Kolomana, a to už od svojich chlapčenských rokov. Belo IV. ocenil ich neustálu vernosť, osobitne vyzdvihoval ich činnosť počas vpádu Mongolov, kde bojovali v šíku Belovho brata Kolomana.¹²⁶ Detrich sa zúčastnil bitky pri Slanej, bojov s Fridrichom II. Babenberským a sprevádzal Bela IV. aj pri jeho úniku pred Mongolmi do Dalmácie. Jeho brat Filip sa nezúčastnil bitky pri Slanej, pretože mu zverili bránenie hradu Kalnik v Slavónii.¹²⁷ Túto úlohu úspešne splnil („*slúžil verne a rozvážne*“), keďže sa mu podarilo ubrániť hrad nielen pred Mongolmi, ale aj pred „*tými, ktorí v Slavónii prepadli nevernosti*“.¹²⁸ Podobným prípadom bol **Ondrej**, syn Ivánku, z tzv. Mojšovej línie rodu Hunt-Poznanovcov. Spoločne so svojím bratom Tomášom bojoval v bitke pri rieke Slaná, kde sa podľa listiny z roku 1253 vyznamenal tým, že: „*dávajúc prednosť našej záchrane pred svojou, dal nám zo (svojej) slobodnej vôle bystrého a rýchleho koňa, ktorého mal, čím on a jeho brat sa mohli spoliehať len na svoje nohy*“.¹²⁹ Darovaním vlastného koňa umožnil uhorskému kráľovi útek z bojiska. Ondrejovi sa takisto podarilo uniknúť, avšak jeho brat Tomáš v bitke zahynul. Počas mongolského vpádu dal Ondrej na vlastné náklady opevniť kráľovský hrad Turiec, ktorý sa vďaka tomu ubránil obliehaniu a zachránilo sa tak viacero ľudí. Vybudovanie hradu Turiec panovník okomentoval slovami:

123 V rokoch 1270 – 1272 disponoval iba funkciou župana Kalniku v Slavónsku. SZÖCS, *A nádori intézmény*, s. 250; ZSOLDOS, *Magyarország világi archontológiája*, s. 348.

124 Pre viac informácií o Filipovi a Detrichovi pozri SKALSKÁ, *Jelšava a Jelšavské panstvo v stredoveku: K osídleniu severného Gemera*. Martin 2009, s. 65-70; TIHÁNYIOVÁ, *Bubekovci z Plešivca: Úspechy a pády jedného rodu v politike a umení*. Rožňava 2017, s. 9-13.

125 CDSI II, s. 85-88, č. 130. Slovenský preklad: BENKOVÁ, *K počiatkom gemerských rodov Bubekovcov a pánov zo Štítnika*. In *Medea: Studia mediaevalia et antiqua*, 2008, roč. 12, č. 1, s. 29.

126 CDSI II, s. 86, č. 130; BENKOVÁ, *K počiatkom gemerských rodov*, s. 30.

127 Ide o hrad Kalnik, ktorý sa nachádza v dnešnom Chorvátsku. V pohorí Kalnik boli dve fortifikácie – Veliki a Mali Kalnik, v našom prípade ide o Veliki Kalnik. BENKOVÁ, *K počiatkom gemerských rodov*, s. 30.

128 CDSI II, s. 86, č. 130.

129 CDSI II, s. 294, č. 421; MARSINA, *V kráľovstve svätého Štefana*, s. 180-181, č. 83.

„čo tiež počítame k jeho najväčším činom vernosti“.¹³⁰ Ondrej je v listine z roku 1253 označený ako *fidelis noster*, pričom v arenge tejto donácie sa píše: „*Kráľovská obozretnosť, ukazujúc sa dobrotivou k všetkým, rozdeľovala podriadeným dary jej výsosti oddaným tým štedrejšie, čím ich uznávala (na to) za vhodnejších preukázanou vernosťou a skutkami statočnosti.*“¹³¹ Aj v ďalšej donačnej listine z roku 1249 Belo IV. znovu ocenil Ondrejove zásluhy počas mongolského vpádu, pričom pripomenul, že jeho *dilectus et fidelis* bol v panovníkových službách od svojich chlapčenských čias, a preto si zaslúžil byť odmeňovaný.¹³² Zaujímavou informáciou je, že v listine z roku 1256 Ondrej vystupuje aj ako učiteľ kráľovho syna vojvodu Bela (*magister charissimi filii nostri Bele ducis*).¹³³ Na Ondrejovom príklade sa dá ilustrovať lojálnosť hodnostára ku kráľovi, ktorý mal absolútny rešpekt pred autoritou panovníka. Bol totiž verným dvoranom nielen Bela IV., ale svoje postavenie si udržal aj za krátkej vlády jeho syna Štefana V.¹³⁴ Po jeho smrti bol lojálny aj k jeho manželke Alžbete¹³⁵ a zostal verným podporovateľom aj nového panovníka Ladislava IV.¹³⁶ Ani v tomto pohnutom období, keď Uhorsko sužovali rozpory a anarchia šľachty, nezneužíval situáciu na vlastné obohatenie. Obdobným príkladom sú bratia **Kosmas a Achilles**, predstavitelia rodu grófov zo Svätého Jura a Pezinka, ktorí tiež bojovali v bitke pri rieke Slaná. Belo IV. odmenil ich služby v dvoch donačných listinách z rokov 1245 a 1256, pričom prízvukoval najmä Kosmasovu udatnosť v bojoch proti Mongolom, počas ktorých utrážil dve ťažké zranenia, a úspešnú obranu Brati-

130 CDSI II, s. 294, č. 421; MARSINA, *V kráľovstve svätého Štefana*, s. 180-181, č. 83.

131 MARSINA, *V kráľovstve svätého Štefana*, s. 180, č. 83; CDSI II, s. 294, č. 421.

132 CDSI II, s. 223-224, č. 320.

133 CDSI II, s. 381, č. 548.

134 Pravdepodobne si Štefan V. vážil jeho služby počas mongolského vpádu, preto ponechal Ondrejovi jeho dovtedajší post. V čase invázie českého kráľa Přemysla Otakara II. do Uhorska v rokoch 1271 a 1273 sa Ondrej aj so svojimi synmi vyznamenal pri obrane hradu Gýmeš, ktorý sa mu podarilo ubrániť pred českými vojskami. LUKAČKA, *Formovanie vyššej šľachty na západnom Slovensku*. Bratislava 2002, s. 48; LUKAČKA, *Rod Forgáčovcov do polovice 15. storočia*. In *Historický zborník*, 2003, roč. 13, č. 1-2, s. 67.

135 Aj po náhlej smrti Štefana V. sa Ondrej správal lojálne voči kráľovnej vdove Alžbete, ktorá bola z popudu barónov uväznená na hrade Turiec, kde na ňu mal dohliadať práve spomínaný Ondrej. Ku kráľovnej sa správal ohľaduplne a v núdzi jej poskytol 100 hrivien striebra z vlastného majetku. Alžbeta ho za jeho vernosť odmenila v roku 1274 darovaním majetku Trhová Ves susediaceho s Komjaticami. Vo veľmi krátkom čase, v tom istom roku, donáciu potvrdil aj Ladislav IV. CDH V/2, s. 218-219. LUKAČKA, *Rod Forgáčovcov*, s. 67; LUKAČKA, *Formovanie vyššej šľachty*, s. 48.

136 Ladislav IV. mu daroval za verné služby majetok Borch, pričom v donačnej listine panovník ocenil Ondrejove zásluhy tak v prospech Bela IV., Štefana V., ako aj seba samého a spomínaný majetok mu udelil z láskavosti a vôle svojej matky, kráľovnej Alžbety. CDH V/2, s. 118-120.

slavského komitátu pred rakúskym vojvodom Fridrichom II. v čase panovníkovho úteku pred Mongolmi na dalmátske pobrežie. Počas obrany Bratislavského komitátu prišiel Kosmas o oko a upadol do zajatia, z ktorého ho neskôr vykúpil uhorský panovník.¹³⁷ Kráľ vo všeobecnej rovine ocenil Kosmasove verné služby aj na ďalších výpravách, za ktoré dostal do dedičnej držby od panovníka majetok Pezinok.¹³⁸ Achilles sa zase vyznamenal najmä v čase Kosmovho zajatia, počas bojov s „úhlavným nepriateľom“ Fridrichom II. (*contra inimicum capitalem*), keď vyplienil rakúske územie od Bratislavy až po Viedeň.¹³⁹

Zásluhy kráľových verných však nemuseli byť rýdzo vojenské, ako ukazuje príklad zalianskeho župana **Pavla** z rodu Geregye. Panovník ho v jednej z listín charakterizoval ako „oblúbeného a verného“, ktorý „...zásluhy hromadil... sa počíta medzi prvých a významných nášho kráľovstva“.¹⁴⁰ Pavol slúžil panovníkovi od svojej mladosti a v donácii sa napríklad hovorí, ako zajal istého „neverného menom Boyzen“ (*infidelem nostrum Boyzen nomine*) alebo ako vyslobodil dvanásť šľachticov z rúk nepriateľa.¹⁴¹ Kráľ oceňoval jeho zásluhy počas bojov na výprave pri hrade Halič, ako aj vo vojenských stretoch s rakúskym vojvodom. Počas vpádu Mongolov sa Pavol vyznamenal tým, že aktívne bránil mongolskému vojsku v prechode cez rieku Dunaj a po ich odchode „vykorenil a spravodlivo odsúdil“¹⁴² zlodejov a zbojníkov, ktorých počet v tom čase narástol v Zadunajsku i Sedmohradsku. Zúčastnil sa aj bitky pri Litave v roku 1246, počas ktorej bol ťažko zranený a spolu s ďalšími siedmimi šľachticmi aj zajatý. Pavol je v donácii uvedený ako oblúbený a verný (*dilectus et fidelis noster*). Zaujímavé je, že vystupuje nielen ako bojovník proti „neverným“ a nepriateľom, ale po ničivom mongolskom vpáde aj ako osoba, ktorá sa aktívne stará o nastolenie poriadku a obnovenie spravodlivosti v kráľovstve. Pavol síce patrí do veľkej skupiny šľachticov, ktorí sa vyznamenali najmä vojenskými zásluhami, avšak panovník demonštruje jeho vernosť aj na príklade jeho súdnych rozhodnutí. Nepochybne ide aj o odkaz na funkciu sudcu kráľovského dvora, ktorú Pavol zastával počas mongolského vpádu roku 1241 aj v období rokov 1248 – 1254.¹⁴³

Iným príkladom bol *comes* **Jordan**, syn spišského župana Arnolda, patriaci medzi *fideles*, ktorí boli ocenení za diplomatickú činnosť v prospech uhorskej koruny. Za svoje diplomatické aktivity v prospech uhorského kráľa na

137 CDSI II, s. 139, č. 204.

138 CDSI II, s. 139, č. 204.

139 CDSI II, s. 368, č. 532.

140 CDCr IV, s. 382-383, č. 338; CDAC VII, s. 282, č. 200.

141 CDCr IV, s. 383, č. 338; CDAC VII, s. 282-283, č. 200.

142 CDCr IV, s. 383, č. 338; CDAC VII, s. 283, č. 200.

143 ZSOLDOS, *Magyarország világi archontológiája*, s. 30-31.

Rusi, v Poľsku a dosídľovanie severného Spiša získal od Bela IV. pozemky pri rieke Poprad v uhorsko-poľskom pohraničí.¹⁴⁴ Podľa historičky Mártý Font sa služba v diplomatických misiách častejšie objavuje ako zásluha u osôb menej významného rangu, zatiaľ čo zásluhy v boji boli oceňované predovšetkým u predstaviteľov vyššej vrstvy (teda *nobiles*, neskôr *barones*).¹⁴⁵ V listinách pre vysokopostavených šľachticov bývajú aktivity v diplomacii opomínané, prípadne sa spomínajú len okrajovo. Podľa Attilu Zsoldosa sa tu odráža dobová predstava, že „skutočné“ zásluhy – a teda jediné hodné spoločenského postavenia významných pozemkových vlastníkov – sú tie, ktoré boli vykonané v službe v kráľovskom vojsku.¹⁴⁶

Od svojej mladosti pôsobil v službách Bela IV. aj *comes* **Herbert (Herbort)** a z donačnej listiny z roku 1248 je zrejmé, že sa zúčastnil výpravy do haličskej Rusi, kde sa vojensky vyznamenal.¹⁴⁷ Panovník v listine spomína, že po návrate z tejto výpravy často pôsobil ako kráľovský posol mimo hraníc Uhorska.¹⁴⁸ Dokonca v čase mongolského vpádu mal za úlohu osobne chrániť mladého kráľoviča Štefana na hrade Klis v dnešnom Chorvátsku.¹⁴⁹ Po návrate z dalmátskeho pobrežia sa zúčastnil bojov s rakúskym vojvodom Fridrichom II. pri hrade Kőszeg, ktorý sa mu podarilo získať späť pre uhorského panovníka.¹⁵⁰

Treba ešte dodať, že medzi kráľových *fideles* patrili aj cirkevní hodnostári, čoho dôkazom je **Matej**, syn Ratolda. Matej bol predstaviteľom rodu Ratoldovcov a bol strýkom už spomínaného Rolanda. Patril k šľachticom, ktorí spoločne s Belom IV. vyrastali na kráľovskom dvore. Na túto skutočnosť poukazuje

144 Kráľ daroval Jordanovi les na oboch stranách rieky Poprad medzi uhorskými zásekmi a poľskou hranicou. CDSI II, s. 382, č. 550; LABANC. *Vývoj šľachty na Spiši do začiatku 14. storočia*. Trnava; Kraków 2013, s. 21; BEŇKO. *Osídlenie severného Slovenska*. Košice 1985, s. 148-149. CHALUPECKÝ. Najstaršia šľachta na Spiši. In ŠTULAJTEROVÁ, ed. *Najstaršie rody na Slovensku*. Martin 1993, s. 79.

145 FONT. Felvidéki kismemesek királyi szolgálatban: adalékok 13.–14. századi társadalomtörténetünkhöz. In KOSZTA, ed. *Kelet és nyugat között: történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére*. Szeged 1995, s. 170-171. Podobne Attila Zsoldos tvrdí, že svetskí vyslanci takmer bez výnimky patrili k nižším vrstvám vtedajšej uhorskej spoločnosti. Dodáva, že prevažná väčšina svetských ľudí, ktorých králi odmenili za zásluhy získané v rámci diplomatických misií, v skutočnosti neboli vyslancami, ale tlmočníkmi, sprievodcami, prípadne poradcami vedúcich diplomatických misií alebo jednoduchými členmi sprievodu vyslancov. ZSOLDOS. Az Árpádok követei. In PITI a SZABADOS eds. *Magyaronale eleirol.* *Unnapi tanulmányok a hatvan esztendos Makk Ferenc tiszteletére*. Szeged 2000, s. 710-711.

146 ZSOLDOS, Az Árpádok követei, s. 713.

147 Pri tzv. Uhorskej bráne (*magna porta Gallicie que vocatur Porta Hungarica*) a pravdepodobne pri rieke Dnester (*Denisztur*). CDCr IV, s. 352, č. 315.

148 CDCr IV, s. 352, č. 315.

149 CDCr IV, s. 352-353. Hrad sa nachádza neďaleko mesta Split v Dalmácii.

150 CDCr IV, s. 352-353, s. 353, č. 315.

dobový kronikár Rogerius vo svojom diele *Carmen miserabile*, kde ho opisuje ako osobu, „ktorú kráľ tak pre vernosť, ako aj preto, lebo bol spoločne s ním vychovávaný, mal veľmi rád“.¹⁵¹ Matejova kariéra bola preto úzko spätá s Belom IV. V rokoch 1224 – 1233 pôsobil ako kancelár na dvore v tom čase ešte kráľoviča Bela¹⁵² a po smrti Ondreja II. sa stal už kráľovským kancelárom.¹⁵³ Okrem dvorských hodností postupoval aj v cirkevnej hierarchii. Najprv bol záhrebským prepoštom,¹⁵⁴ neskôr vacovským biskupom¹⁵⁵ a vrcholom jeho duchovnej kariéry bolo vymenovanie do funkcie ostrihomského arcibiskupa v roku 1239.¹⁵⁶ Na tomto poste zotrval až do svojej smrti v roku 1241, keď padol spoločne s ďalšími uhorskými duchovnými v bitke pri rieke Slaná.

Cirkevným hodnostárom bol aj **Filo** z rodu Miškovcov, ktorý do bitky pri Slanej slúžil Belovmu mladšiemu bratovi Kolomanovi. Podobne ako Matej aj Filo zastával funkciu záhrebského prepošta¹⁵⁷ a v rokoch 1237 – 1240 bol dokonca aj Kolomanovým kancelárom.¹⁵⁸ Koloman svojmu obľúbenému a vernému kancelárovi (*fideli ac dilecto fideli cancellario nostro*) daroval v roku 1237 za verné služby majetky v Slavónsku.¹⁵⁹ Po Kolomanovej smrti v roku 1241 aj samotný Belo IV. obdaroval Fila a jeho bratov majetkami v Slavónsku. Kráľ donáciu vyhotovil na žiadosť svojho mladšieho brata (*ad petitionem karissimi fratri nostri*) a z najzbožnejšej spomienky na neho (*piissime recordationis*).¹⁶⁰ V tejto listine sú všetci traja bratia označení ako kráľovi obľúbení a verní, čo dokumentuje, že Belo IV. rátať s Filovými službami aj po smrti svojho brata. Túto skutočnosť potvrdzuje aj fakt, že ho kráľ v roku 1244 určil spolu so slavónskym bánom Dionýzom, päťkostolským biskupom Bartolomejom a varaždínskym županom Michalom, aby podpísaním mieru ukončili vojnu medzi mestami Split a Trogir.¹⁶¹ Za Filove zásluhy „v mene Krista proti patarénom v Bosne a Rame“ mu

151 MAREK, ed. Rogeriova žalostná pieseň. In MARSINA a MAREK, eds. *Tatársky vpád*. Budmerice 2008, s. 95.

152 ZSOLDOS, *Magyarország világi archontológiája*, s. 118. Belovým kancelárom sa Matej stal pravdepodobne v roku 1224, vtedy sa totiž prvýkrát spomína na tomto poste v donačnej listine Bela IV. CDCr III, s. 240, č. 213. Vo funkcii kancelára Belovho dvora je spomínaný vo viacerých listinách po roku 1230. CDH III / 2, s. 253, 365; CDP VII, s. 20, č. 17.

153 ZSOLDOS, *Magyarország világi archontológiája*, s. 108; CDSI II, s. 5, č. 1.

154 CDCr III, s. 240, č. 213. Pozri aj CDH III / 2, s. 253, 365; CDP VII, s. 20, č. 17.

155 ZSOLDOS, *Magyarország világi archontológiája*, s. 96; CDH IV / 1, s. 110.

156 KNAUZ, ed. *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis, tomus I*. Strigonii 1874, s. 332, č. 416.

157 CDCr IV, s. 347, č. 304.

158 CDCr IV, s. 42, č. 37, s. 125, č. 113; ZSOLDOS, *Magyarország világi archontológiája*, s. 118.

159 CDCr IV, s. 42, č. 37.

160 CDCr IV, s. 160-161, č. 145.

161 CDH IV / 1, s. 319.

navyše Belo IV. potvrdil už staršiu Kolomanovu donáciu z roku 1237.¹⁶² Filo je ďalším príkladom hodnostára, ktorý po smrti jedného Arpádovca plynulo prešiel do služieb iného príslušníka vládnucej dynastie.

Záver

Na príkladoch viacerých šľachticov a duchovných hodnostárov som sa snažil ukázať, ako bola prezentovaná a vnímaná vernosť (*fidelitas*) v 30. – 60. rokoch 13. storočia v Uhorsku. V donačných listinách termín *fidelitas* zaujíma ústrednú úlohu, ktorý demonštruje vzájomný vzťah panovníka a ostatných aktérov dobového diania. Kráľovi *fideles* neboli žiadnou ucelenou/uzavretou skupinou alebo právnou kategóriou. S panovníkom ich spájala osobná väzba založená na vernej službe v jeho prospech, za čo boli odmeňovaní majetkami a funkciami v správe kráľovstva alebo na panovníckom dvore. Lojálnosť Arpádovcom bola dôvodom pre udelenie samotnej donácie a vernosť jednotlivých šľachticov bývala preukazovaná na konkrétnych činoch počas vojenských ťažení. V niektorých prípadoch ide o veľmi detailné opisy, ktoré majú za úlohu predstaviť heroické skutky a budovať obraz slávy a vojenských schopností obdarovaných šľachticov. Vernosť panovníkovi bola preukazovaná predovšetkým vojenskou službou a hrdinstvom v boji, oceňovaná však bývala aj lojálnosť prejavovaná napríklad pri diplomatickej, súdnej činnosti či osídľovaní území. V popisoch skutkov kráľovských podporovateľov sa odrážajú dobové predstavy o rytierskej kultúre, vyzdvihoaná je okrem ich vernosti aj odvaha. Viaceré listiny vypovedajú o tom, aké činy boli cenené a aký druh boja sa považoval za príkladný. Fideles Bela IV. boli prezentovaní ako nebojácni bojovníci, ktorí neváhali v prospech panovníka a kráľovstva položiť svoj život. Podľa znenia listinných naráčií viac dbali na slávu a vlastnú česť než by „zbabelo“ ustúpili pred nepriateľmi. Donácie tak prostredníctvom preukázanej vernosti budovali obraz vzorových kráľových verných služobníkov. Spomínané príklady tiež ukazujú spätosť vernosti s nevernosťou, lojálny šľachtic prejavoval svoju *fidelitas* bojom či súdením tých, ktorí „prepadli nevernosti“. Vnímanie (ne)vernosti záviselo aj od postavenia konkrétneho hodnostára k panovníkovi či inému členovi vládnucej dynastie. Počas dynastických sporov nebolo ničím výnimočným, že konkrétny verný služobník Bela IV. bol zároveň vnímaný ako úhlavný nepriateľ či zradca mladšieho kráľa Štefana. Názorne to ilustruje úskalía, ktoré prinášali vzťahy v stredovekej spoločnosti založené na osobnej závislosti. Zároveň je zaujímavé sledovať, ako niektorí šľachtici či klerici po smrti jedného člena arpádovskej dynastie plynule prechádzali do služieb iného príslušníka vládnuceho rodu. V tomto smere nebola mobilita šľachticov

---

162 CDCr IV, s. 252-253, č. 218.

nijako obmedzovaná a závisela iba na osobnom vzťahu panovníka s konkrétnym hodnostárom. Kráľ tak disponoval veľkou sieťou potenciálnych *fideles*. Vernosť predstavovala základný predpoklad pre posun v dobovej spoločenskej hierarchii, čo dokladajú viaceré kráľovské donácie. Miera popisovania zásluh Belových ľudí v jednotlivých donáciách sa líšila od prípadu k prípadu, niektoré listiny sú doslova preplnené kvetnatými rozprávami o heroických činoch prijímateľov donácie. Naopak, iné listiny majú stručný, skôr informatívny charakter a napriek chvále za preukázané služby nijako bližšie nekonkretizujú činy konkrétneho hodnostára. Nepochybne musel slávny *image* šľachtica zaujímať dôležitú úlohu vzhľadom na to, v akom veľkom rozsahu boli zaznamenávané verné služby jednotlivých hodnostárov v kráľovských donáciách. Možno tiež dodať, že vernosť sa netýkala len najvýznamnejších barónov kráľovstva, ale aj nižšie postavených šľachticov, ktorých službu panovník náležite oceňoval. Je teda zrejmé, že narácie listín mali tiež za úlohu budovať pamäť na konkrétnych významných a s panovníkom spätých hodnostárov. V tomto smere fungovali podobne ako naračné pramene a ako informačný zdroj nahrádzali absentujúce kronikárske záznamy z 13. storočia. Vernosť kráľovi a cnosti šľachtica boli demonštrované na rozličných súbojoch a bojových skutkoch, ktoré slúžili ako prezentácia výnimočných vlastností a odvahy konkrétnych osôb. Vďaka tomu boli oprávnení zastávať najvyššie posty v kráľovstve, ako aj získavať do vlastníctva majetky, ktorými ich obdarúval panovník.

O autorovi / About the author

Mgr. Tomáš Homola, PhD.

Historický ústav SAV, v. v. i.

Klemensova 2522/19, 811 09 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: tomas.homola@savba.sk

<https://orcid.org/0000-0002-6694-865X>

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57190163211>

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/W-9420-2019>

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archives sources

MNL OL DL = Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára, Diplomataikai Levéltár, Budapest.

Edície prameňov a publikované pramene / Source editions and Published editions

- BAK, János M.; BÓNIS, György a SWEENEY, James Ross, eds. *The Laws of the medieval kingdom of Hungary / Decreta regni mediaevalis Hungariae I, 1000–1526*. Iddylwild: Charles Schlachs, 1999.
- BAK, János M. a VESZPRÉMY, László, ed. a trans. *Chronica de gestis Hungarorum e codice picto saec. XIV*. Budapest; New York: CEU Press, 2018.
- BALOGH, Josephus, ed. Libellus de institutione morum. In SZENTPÉTERY, Emericus, ed. *Scriptores rerum Hungaricarum II*. Budapest: Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, 1938, s. 611–627.
- CDAC = WENZEL, Gusztáv, ed. *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. Árpád-kori új okmánytár; tomus IV–XII*. Pest: Eggenberger, 1862–1874.
- CDCr = SMIČIKLAS, Tadija, ed. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmacie et Slavoniae, volumen III–V*. Zagreb: Tisak, 1905–1907.
- CDH = FEJÉR, Georgius, ed. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomus IV/1–VII/2*. Buda: Typis typogr. Regiae universitatis Ungaricae, 1829–1832.
- CDP = IPOLYI, Arnold; NAGY, Imre a VÉGHÉLY, Dezső, eds. *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius VI–VII*. Budapest: Kocsi Sándor, 1876–1880.
- CDSl = MARSINA, Richard, ed. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I–II*. Bratislava: SAV;Obzor, 1971 – 1987.
- EMLER, Josef, ed. *Příběhy krále Přemysla Otakara II. In Fontes Rerum Bohemiarum, tomus II*. Praha: Museum království českého, 1874.
- Haličsko-volyňský letopis*. Trans. Jitka Komendová. Praha: Argo, 2010.
- KARBIĆ, Damir; MATIJEVIĆ SOKOL, Mirjana a SWEENEY, James Ross, eds. *Thomae archidiaconi Spalatensis: Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum*. Budapest: Central European University Press, 2006.
- KNAUZ, Ferdinandus, ed. *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis, tomus I*. Strigonii: Typis descriptis Aegydis Horák, 1874.
- MAREK, Miloš, ed. Rogeriova žalostná pieseň. In MARSINA, Richard a MAREK, Miloš, eds. *Tatársky vpád*. Budmerice: Rak, 2008.
- MARSINA, Richard, ed. *Legendy stredovekého Slovenska: Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice: Rak, 1997.
- MARSINA, Richard, ed. *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. V kráľovstve svätého Štefana*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2003.
- PERFECKY, George A., ed. *The Hypatian Codex II: Galician – Volynian chronicle*. München: Wilhelm Fink, 1971.
- RA = SZENTPÉTERY, Emericus, ed. *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica I/3*. Budapest: Magyar tudományos akadémia, 1930.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

- ALTHOFF, Gerd. *Family, Friends and Followers: Political and Social Bonds in Early Medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- BENKO, Ján. *Osídlenie severného Slovenska*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1985.
- BLOCH, Marc. *Feudální společnost*. Praha: Argo, 2010.
- BÓNIS, György. *Hűbériség és rendiség a középkori Magyar jogban*. Kolozsvár: Nagyenyedi Bathlen-nyomda, 1948.

- CANNING, Joseph. *A History of Medieval Political Thought 300–1450*. London; New York: Routledge, 2003.
- DUBY, Georges. *Neděle u Bouvines*. Praha: Argo, 1997.
- DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Rytier a jeho král: Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský*. Budmerice : Rak, 2003.
- FICHTENAU, Heinrich. *Arenga: Spätantike und Mittelalter im Spiegel von Urkundenformeln*. Graz; Köln: H. Böhlau, 1957.
- FONT, Márta a BARABÁS, Gábor. *Coloman, King of Galicia and Duke of Slavonia (1208–1241). Medieval Central Europe and Hungarian Power*. Leeds: ARC Humanities Press, 2019.
- HERUCOVÁ, Angelika. *Palatini arpádovských kráľov*. Bratislava: Veda, 2020.
- LABANC, Peter. *Vývoj šľachty na Spiši do začiatku 14. storočia*. Trnava; Kraków: Spolok Slovákov v Poľsku; Trnavská univerzita, 2013.
- LUKAČKA, Ján. *Formovanie vyššej šľachty na západnom Slovensku*. Bratislava: Minor, 2002.
- LUKAČKA, Ján a kol. *Chronológia starších slovenských dejín*. Bratislava: Prodama, 2008.
- KURCZ, Ágnes. *Lovagi kultúra Magyarországon a 13.–14. században*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1988.
- MARSINA, Richard a kol. *Dejiny Slovenska I*. Bratislava: Veda, 1986.
- PALKO, Jakub. *Štefan I. Gutkeled. Banus et dux tocius Sclavoniæ et capitaneus Styriæ*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2024.
- RADY, Martyn. *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*. New York: Palgrave, 2000.
- REYNOLDS, Susan. *Fiefs and Vassals: The Medieval Evidence Reinterpreted*. Oxford: Clarendon press, 2001.
- SEGEŠ, Vladimír. *Od rytierstva po žoldnierstvo: Stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zreteľom na Slovensko*. Bratislava: Ministerstvo obrany, 2004.
- SKALSKÁ, Monika. *Jelšava a Jelšavské panstvo v stredoveku : k osídleniu severného Gemera*. Martin: Matica slovenská, 2009.
- SZÓCS, Tibor. *A nádori intézmény korai története 1000–1342*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 2014.
- TIHÁNYIOVÁ, Monika. *Bubekovci z Plešivca : Úspechy a pády jedného rodu v politike a umení*. Rožňava: Georgius Bubek, 2017.
- VESZPRÉMY, László. *History Writing and Historians in Hungary of the Árpáds (11th–mid13th centuries)*. Budapest: HUN-REN Research Centre for the Humanities, 2024.
- ZSOLDOS, Atilla. *Családi ügy: IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években*. Budapest: MTA Történettudományi Intézet, 2007.
- ZSOLDOS, Atilla. *Magyarország világi archontológiája 1000 – 1301*. Budapest: MTA Történettudományi intézete, 2011.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

- ALTHOFF, Gerd. Establishing bonds: Fiefs, Homage, and other means to create trust. In BAGGE, Sverre; GELTING, Michael H. a LINDKVIST, Thomas, eds. *Feudalism: New Landscapes of Debate*. Turnhout: Brepols, 2011, s. 101-114.
- BAGI, Dániel. The Dynastic Conflicts of the Eleventh Century in the Illuminated Chronicle. In BAK, János M. a VESZPRÉMY, László, eds. *Studies on the Illuminated Chronicle*. Budapest: CEU Press, 2018, s. 139-158.
- BAK, János. Feudalism in Hungary? In BAGGE, Sverre; GELTING, Michael H. a LINDKVIST, Thomas, eds. *Feudalism: New Landscapes of Debate*. Turnhout: Brepols, 2011, s. 203-216.

- BENKOVÁ, Eva. K počiatkom gemerských rodov Bubeckovcov a pánov zo Štítnika. In *Medea: Studia mediaevalia et antiqua*, 2008, roč. 12, č. 1, s. 65-87.
- CSUKOVITS, Enikő. Zvíjajúci sa had a Satanov zbrojnoš. Obraz nepriateľa v naráčiach stredovekých uhorských kráľovských donácií. In SEGEŠ, Vladimír a ŠEĐOVÁ, Božena, eds. *Miles semper honestus: Zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vojtecha Dangla*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2007, s. 27-36.
- FINE, John. *The late medieval Balkans*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1996.
- FONT, Márta. Felvidéki kismemesek királyi szolgálatban: adalékok 13.–14. századi társadalomtörténetünkhöz. In KOSZTA, László, ed. *Kelet és nyugat között: történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére*. Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 1995, s. 169-185.
- FÜGEDI, Erik. Some Characteristics of the Medieval Hungarian Noble Family. In *Journal of Family History*, 1982, roč. 7, č. 1, s. 27-39.
- FÜGEDI, Erik. The Aristocracy of medieval Hungary. In BAK, János M., ed. *Kings, Bishops, nobles and burghers in medieval Hungary*. London: Variorum reprints, 1986, s. 1-14.
- GRAUS, František. Raněstředověké družiny a jejich význam při vzniku statů ve střední Evropě. In *Československý časopis historický*, 1965, roč. 13, č. 1, s. 1-18.
- HAJNAL, István. IV. Béla király kancelláriájáról. In *Turul*, 1914, roč. 32, s. 1-19.
- HERUCOVÁ, Angelika. Dionýz de Tūrje – priateľ a spolubojovník Bela IV. In DZURIKANINOVÁ, Nikoleta, ed. *Vojenské konflikty v dejinách Európy*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2016, s. 36-48.
- HERUCOVÁ, Angelika a HUDÁČEK, Pavol. Verní a neverní kráľovi. In *Forum Historiae*, 2019, roč. 13, č. 2, s. 1-17.
- CHALUPECKÝ, Ivan. Najstaršia šľachta na Spiši. In ŠTULAJTEROVÁ, Katarína, ed. *Najstaršie rody na Slovensku*. Martin: Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri MS, 1993, s. 77-80.
- KEKEZ, Hrvoje. Cistercians and nobility in medieval Croatia. In *Cîteaux: Commentarii cistercienses*, 2010, roč. 61, č. 2-4, s. 257-277.
- KISS, Gergely. Meránia és Aquileia között - Berthold kalocsai érsek pályafutásának egyházkormányzati tanulságai. In MAJOROSSY, Judit, ed. *Egy történelmi gyilkosság margójára. Merániai Gertrúd emlékezete, 1213–2013*. Szentendre: Ferenczy múzeum, 2014, s. 87-94.
- KOSZTA, László. Berthold Kalocsai érsek. In KRISTÓ, Gyula; ENGEL, Pál a MAKK, Ferenc, eds. *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994.
- KOSZTOLNYIK, Zoltán J. Dynastic Intrigues and Domestic Realities during the Reigns of Andrew I and Béla I. In *Hungarian Studies Review*, 2001, roč. 28, č. 1-2, s. 93-108.
- KOSZTOLNYIK, Zoltán J. *Hungary in the Thirteenth Century*. New York: Columbia University Press, 1996.
- KRISTÓ, Gyula. Modellváltás a 13. században. In *Századok*, 2001, roč. 135, č. 2, s. 473-487.
- KURCZ, Ágnes. Arenga und narratio ungarischer Urkunden des 13. Jahrhunderts. In *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 1962, roč. 70, č. 1-2, s. 323-354.
- LUKÁČKA, Ján. Rod Forgáčovcov do polovice 15. storočia. In *Historický zborník*, 2003, roč. 13, č. 1-2, s. 66-79.
- MACHALSKI, Michał. (Un)faithful Subjects of (Un)faithful Rulers: Loyalty in the Earliest Central European Chronicles. In *Historical Studies Central Europe*, 2021, roč. 1, č. 1, s. 44-67.
- MARSINA, Richard. Die Arengen in ungarischen Urkunden bis zum J. 1235. In DUŠKOVÁ, Sáša, ed. *Folia diplomatica I*. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1971, s. 215-225.
- MARSINA, Richard. *Štúdie k slovenskému diplomatáru II*. Bratislava: Veda, 1989.

- NEMERKÉNYI, Előd. The latin vocabulary of memory in medieval Hungary. In DOLEŽALOVÁ, Lucia, ed. *The Making of Memory in the Middle Ages*. Leiden; Boston: Brill, 2010, s. 269-282.
- ONDREJKA, Andrej. Militie in the Kingdom of Hungary Society from 11th and 12th Century Sources. In *Forum Historiae*, 2024, roč. 18, č. 1, s. 27-36.
- PALKO, Jakub. Budínsky mier 1254. In *Opus signum. Historia nova 16*. [Online] Bratislava: Stimul, 2020, s. 32-51.
- PALKO, Jakub. Konflikt o salzburský arcibiskupský stolec ako súčasť vojny o babenberské dedičstvo: Od zvolenia Filipa Sponheimskeho do bitky pri Kressenbrune. In *Historia Ecclesiastica*, 2021, roč. 12, č. 2, s. 3-23.
- POPA-GORJANU, Cosmin. Changing Elites in Medieval Central Europe. In ZEČEVIĆ, Nada a ZIEMANN, Daniel, eds. *Oxford Handbook of Medieval Central Europe*. New York: Oxford University Press, 2022, s. 175-189.
- POPA-GORJANU, Cosmin. The rise of the early medieval aristocracy. In CURTA, Florin, ed. *The Routledge handbook of East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 500–1300*. London; New York: Routledge, 2022, s. 155-173.
- RÁKOS, István. IV. Béla birtokrestaurációs politikája. In *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae, Acta Historica*, 1974, roč. 47, s. 3-31.
- RAZIM, Jakub. Věrnost v Kosmově kronice. In *Forum Historiae*, 2019, roč. 13, č. 2, s. 18-39.
- REHBERG, Karl-Siegbert. Reziprozität und institutionelle Risikoverminderung: Soziologische Anmerkungen zur „Loyalität“. In ZERMATTEN, Coralie a SONNTAG, Jörg, eds. *Loyalty in the Middle Ages*. Turnhout: Brepols, 2015, s. 423-452.
- ROHÁČ, Peter. II. česko-uhorská vojna o babenberské dedičstvo 1260 a bitka pri Kressenbrune. In *Vojenská história*, 2016, roč. 20, č. 2, s. 23-44.
- ROHÁČ, Peter. Boj o babenberské dedičstvo a I. česko-uhorská vojna 1252 – 1254. In *Vojenská história*, 2016, roč. 20, č. 1, s. 18-42.
- SENGA, Toru. Béla királyfi bolgár, halicsi és osztrák hadjárataihoz. In *Századok*, 1988, roč. 122, č. 1-2, s. 36-51.
- SCHMIDT, Hans-Joachim. Schreckensherrschaft: Urteile und Bewertungen von der späten Antike bis zum hohen Mittelalter. In ZERMATTEN, Coralie a SONNTAG, Jörg, eds. *Loyalty in the Middle Ages*. Turnhout: Brepols, 2015, s. 111-139.
- SPIESS, Karl-Heinz. Loyalität und Illoyalität an spätmittelalterlichen Fürstenhöfen im Reich. In ZERMATTEN, Coralie a SONNTAG, Jörg, eds. *Loyalty in the Middle Ages*. Turnhout: Brepols, 2015, s. 183-203.
- SKALSKÁ, Monika. Rod Ratoldovcov v dejinách Gemera do začiatku 14. storočia. In *Gemer-Malohont*, 2009, roč. 5, s. 45-57.
- SZEKFÜ, Julius. Die Servienten und Familiaren im ungarischen Mittelalter. In *Ungarische Rundschau*, 1913, roč. 2, č. 3, s. 529-531.
- SZOVÁK, Kornél. The Image of the Ideal King in Twelfth-Century Hungary. In BAK, János M. a VESZPRÉMY, László, eds. *Studies on the Illuminated Chronicle*. Budapest: CEU Press, 2018, s. 159-180.
- SZŰCS, Jenő. King Stephens Exhortations and his State. In *The New Hungarian Quarterly*, 1988, roč. 29, č. 112, s. 89–97.
- THOROCZKAY, Gábor. The Appearance of “Feudalism” and “Feudal” Forms of Property in Medieval Hungary. In *Historical Studies Central Europe*, 2021, roč. 1, č. 1, s. 28-43.
- TIHÁNYIOVÁ, Monika. Palatín a bratislavský župan Roland z rodu Ratoldovcov. In *Verbum Historiae*, 2015, roč. 3, č. 1, s. 7-38.
- VÁCZY, Péter. A szimbolikus államszemletet kora Magyarországon. In *Minerva*, 1932, roč. 11, č. 5-7, s. 100-145, 167-209.

- VESZPRÉMY, László. Vojenská výchova v stredovekom Uhorsku. In SEGEŠ, Vladimír a ŠE-
DOVÁ, Božena, eds. *Miles semper honestus: Zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného
jubilea Vojtecha Dangla*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2007, s. 47-51.
- ZERMATTEN, Coralie a SONNTAG, Jörg. Loyalty in the Middle Ages: Introductory Remarks on
a Cross-Social Value. In ZERMATTEN, Coralie a SONNTAG, Jörg, eds. *Loyalty in the Middle
Ages*. Turnhout: Brepols, 2015, s. XI-XXI.
- ZSOLDOS, Attila. Az 1267. évi dekrétum és politikatörténeti háttere. (IV. Béla és István ifjabb
király viszályának utolsó fejezete). In *Századok*, 2007, roč. 141, č. 4, s. 803-842.
- ZSOLDOS, Attila. Az Árpádok követei. In PITI, Ferenc a SZABADOS, György, eds. *“Magyaronale
eleirol.” Unnepi tanulmányok a hatvan esztendos Makk Ferenc tiszteletére*. Szeged: Szegedi
Középkorász Műhely, 2000, s. 703-714.
- ZUPKA, Dušan. Rex eris, si recte facias: si non facias, non eris. Panovnícka moc a jej reprezentácia
v stredovekej strednej Európe (10. – 13. storočie). In *Forum Historiae*, 2014, roč. 8, č. 2,
s. 202-226.